

Crna Gora
Projekat olakšavanja trgovine i transporta na Zapadnom
Balkanu, 2. faza
P 173620

Okvir za raseljavanje
(RPF)
Usaglašeno u fazi procjene

Nacrt, novembar 2022. godine

1 Sadržaj

Akronimi	3
Lista značenja izraza	4
1 Uvod.....	7
1.1 Kraći opis projekta.....	7
1.2 Opšte informacije o Okviru za raseljavanje (RPF)	8
1.3 Ciljevi ovog okvira za raseljavanje (RPF)	8
1.4 Osnovni principi raseljavanja.....	9
1.5 Procjena uticaja raseljavanja i opravdanost izrade Okvira za raseljavanje (RPF)	10
2 Pravni okvir.....	14
2.1 Domaći pravni okvir za raseljavanje.....	14
2.2 Zakon o eksproprijaciji	14
2.3 Drugi zakoni i propisi od značaja za proces raseljavanja.....	16
2.4 Ekološki i socijalni standard 5 Svjetske banke o otkupu zemljišta, ograničenjima korišćenja zemljišta i prinudnom raseljavanju (ESS5).....	20
2.5 Analiza nedostataka	21
3 Strategije raseljavanja na projektu	28
3.1 Ključni principi	28
3.2 Datum presjeka	28
3.3 Popis i socio-ekonomsko istraživanje	29
3.4 Ranjive grupe i pojedinci	30
3.5 Mjere za obnovu egzistencije.....	30
3.6 Kriterijumi za utvrđivanje ispunjenosti uslova za ostvarenje prava	31
3.7 Matrica prava	31
3.8 Prava – relevantna razmatranja	37
4 Instrumenti raseljavanja	39
4.1 Socijalna analiza potprojekata za otkup zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i uticaje prinudnog raseljavanja	39
4.2 Akcioni plan za raseljavanje (RAP).....	39
4.3 Proces izrade i odobrenja akcionih planova za raseljavanje	41
4.4 Sprovođenje akcionog plana za raseljavanje.....	44
4.5 Revizija raseljavanja	44
5 Konsultacije i objavljivanje	45
5.1 Javne konsultacije	45
5.2 Javne konsultacije o ovom okviru za raseljavanje	45

5.3	Evidencija uključivanja zainteresovanih strana (SEL)	46
6	Žalbeni mehanizam	47
6.1	Evidentiranje žalbe	47
6.2	Procedura	48
6.3	Monitoring i izvještavanje o žalbama	49
6.4	Služba Svjetske banke za postupanje po žalbama	50
7	Monitoring i evaluacija	51
7.1	Institucionalni monitoring	51
7.2	Monitoring procesa raseljavanja	51
8	Institucionalno uređenje	54
8.1	Institucije nadležne za implementaciju projekta	54
10.	Budžet i finansiranje raseljavanja	55
Aneks 1	– Primjer obrasca žalbe	56
Aneks 2	– Obrazac socijalne analize	57
Aneks 3	– Obrazac evidencije	59

Tabela ilustracija

Tabela 1 – Analiza nedostataka 22

Tabela 2 – Matrica prava **Error! Bookmark not defined.**

Tabela 3 – Institucionalne nadležnosti 51

Tabela 4 – Institucije uključene u eksproprijaciju / raseljavanje **Error! Bookmark not defined.**

Slika 1 – Dijagram usvajanja Okvira za politiku raseljavanja 43

Akronimi

KE	Korisnik eksproprijacije
US	Ustavni sud
CFD	Centralni informativni punkt (<i>eng. Central Feedback Desk</i>)
E&S	Ekološki i socijalni
ESF	Ekološki i socijalni okvir (<i>eng. Environmental and Social Framework</i>)
ESS	Ekološki i socijalni standardi Svjetske banke
ESS5	Ekološki i socijalni standard 5 Svjetske banke o otkupu zemljišta, ograničenjima korišćenja zemljišta i prinudnom raseljavanju
GoMNE	Vlada Crne Gore
GM	Žalbeni mehanizam
GRS	Sistem za rješavanje žalbi
LS	Lokalna samouprava
LGD	Lokalni žalbeni punkt (<i>eng. Local Grievance Desk</i>)
MKI	Ministarstvo kapitalnih investicija
MF	Ministarstvo finansija
LPP	Lica pogođena projektom
JIP	Jedinica za implementaciju projekta
RLC	Željeznički prelaz (<i>eng. Rail Level Crossing</i>)
RPF	Okvir za raseljavanje (ovaj dokument) (<i>eng. Resettlement Policy Framework</i>)
RAP	Akcioni plan za raseljavanje (<i>eng. Resettlement Action Plan</i>)
SEL	Evidencija uključivanja zainteresovanih strana
SB	Svjetska banka

Lista značenja izraza

Datum presjeka (<i>cut-off date</i>)	Datumom presjeka smatra se dan početka popisa. Datum nakon kojeg svako ko se useli u projektnu oblast više nema pravo na naknadu i/ili pomoć. Slično tome, fiksni objekti (kao što su građevine, usjevi, voćke, šuma) podignuti poslije ovog datuma neće biti nadoknađeni. Ministarstvo kapitalnih investicija će unaprijed u lokalnim novinama oglasiti moratorijum, kojim će informisati o početku procesa eksproprijacije. Datum presjeka će takođe biti istaknut na oglasnim tablama u mjesnim zajednicama i relevantnim opštinama, kao i na konsultativnim sastancima, zajedno sa pratećim objašnjenjem. Ova informacija će sadržati i upozorenje da sva lica koja nasele projektno područje poslije datuma presjeka mogu biti iseljena i da nikakva investicija započeta poslije tog datuma neće biti nadoknađena.
Ekonomsko raseljavanje	Gubitak izvora prihoda ili sredstava za život kao rezultat otkupa zemljišta ili ograničenog pristupa resursima (zemlji, vodi, šumi), nastalih zbog implementacije projekta, bez obzira da se pogođena lica moraju seliti na drugu lokaciju ili ne.
Prihvatljivost (<i>entitlement</i>)	Pravo na nadoknadu i druge oblike pomoći koje lica pogođena projektom imaju u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji i ovim okvirom za raseljavanje u odgovarajućoj kategoriji prihvatljivosti.
Eksproprijacija	Proces u kojem javni organ zahtijeva od lica, domaćinstva ili zajednice, da se, u zamjenu za nadoknadu, odreknu prava na imovinu (zemljište i objekti) koje naseljavaju ili na drugi način koriste primjenom postupka eksproprijacije.
Prinudno iseljenje	Trajno ili privremeno nedobrovoljno udaljavanje pojedinca, porodice i/ili zajednice iz domova i/ili sa zemljišta koje naseljava, bez pružanja i pristupa odgovarajućim oblicima pravne i druge zaštite, uključujući procedure i principe iz ovog okvira za raseljavanje. Izvršenje eksproprijacije, prinudnog otkupa ili sličnih ovlašćenja od strane Zajmoprimca, ne smatra se prinudnim iseljenjem pod uslovom da je u skladu sa zahtjevima domaćih propisa i odredbi ovog okvira za raseljavanje, te da se sprovodi na način i u skladu sa osnovnim principima važećeg zakonskog procesa (uključujući odgovarajuće obavještenje o roku iseljenja, mogućnosti za podnošenje prijave i žalbi i izbjegavanje primjene nepotrebne, nesrazmjerne ili pretjerane sile). Prinudno iseljenje se odnosi na prinudno udaljavanje pojedinca, grupe i zajednice iz njihovih domova, sa zemljišta i/ili zajedničkih nepokretnosti (bilo da su isti u zakonskom vlasništvu, ili su neformalno naseljeni) bez pružanja odgovarajućih oblika pravne i druge zaštite i pristupa istima.
Prinudno raseljavanje	Raseljavanje pod uticajem projekta, s tim da lica pogođena projektom nemaju pravo da odbiju otkup zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta, fizičko raseljavanje (preseljenje, gubitak zemljišta ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje. Raseljavanje se smatra prinudnim kada predmetni pojedinci ili zajednice nemaju pravo da odbiju otkup zemljišta koja će dovesti do raseljenja. Prinudno raseljavanje nastaje u slučajevima zakonite eksproprijacije ili ograničenja korišćenja zemljišta na osnovu eksproprijacije; u slučajevima ispregovaranih nagodbi, u kojima kupac može da sprovede eksproprijaciju ili uvede zakonska ograničenja korišćenja zemljišta u slučaju bezuspješnih pregovora sa prodavcem.

Zemljište	Zemljište obuhvata i sve što raste na njemu ili je trajno pričvršćeno, kao što su usjevi, zgrade i druga poboljšanja, kao i pripadajuća vodna tijela.
Otkup zemljišta	Odnosi se na sve metode sticanja zemljišta za potrebe projekta, koje mogu biti direktna kupovina, eksproprijacija imovine i sticanje prava pristupa, kao što su prava korišćenja ili prava prolaska. Otkup zemljišta može da obuhvati i: (a) sticanje nezauzetog ili neiskorišćenog zemljišta, bez obzira da li vlasnik zemljišta njime stiče prihode ili obezbjeđuje egzistenciju; (b) povraćaj državnog zemljišta koje koriste ili su zauzela lica ili domaćinstava; i (c) uticaji projekta koji za rezultat imaju potapanje zemljišta ili zemljište koje je na neki drugi način postalo neiskoristivo ili nepristupačno.
Egzistencija	Odnosi se na čitav niz sredstava koje pojedinci, porodice i zajednice koriste za egzistenciju, kao što su prihodi od zarada, poljoprivrede, ribolova, sakupljanje plodova, ostali izvori egzistencije zasnovani na prirodnim resursima (usluge ekosistema), sitnoj trgovini i razmjeni.
Naknada za preseljenje	Nadoknada u gotovini za troškove koji se direktno odnose na preseljenje/premještanje domaćinstva ili djelatnosti – izračunata kao dio paketa naknade za troškove raseljavanja.
Fizičko raseljavanje	Gubitak skloništa i nepokretnosti kao rezultat otkupa zemljišta povezanog sa projektom, a koje zahtijeva da se pogođeno lice iseli iz svog doma ili sa radnog mjesta i preseli na drugu lokaciju.
Lica pogođena projektom (LPP)	Svako lice koje trpi uticaje implementacije projekta ili potprojekata, prinudnog otkupa zemljišta i raseljavanja smatra se licem pogođenim projektom.
Troškovi zamjene	Definisan kao metoda utvrđivanja vrijednosti naknade dovoljne za zamjenu imovine, uključujući i neophodne transakcione troškove povezane sa zamjenom imovine. Kada postoji funkcionalno tržište, cijena zamjene predstavlja tržišnu vrijednost utvrđenu nezavisnom i stručnom procjenom nepokretnosti, uključujući i transakcione troškove. Ukoliko ne postoji funkcionalno tržište, troškovi zamjene mogu se utvrditi alternativnim načinima, kao što su obračun izlazne vrijednosti za zemljište ili proizvodna sredstva, ili neamortizovana vrijednost zamjenskog materijala i rada za izgradnju objekata ili druge nepokretne imovine, uključujući i transakcione troškove. U svim slučajevima kada fizičko preseljavanje za rezultat ima gubitak skloništa, troškovi zamjene moraju biti barem dovoljni da se omogući kupovina ili izgradnja stambenog objekta koji ispunjava minimum standarde zajednice u pogledu kvaliteta i bezbjednosti. Metoda procjene za utvrđivanje troškova zamjene treba da bude dokumentovana i uključena u odgovarajuću plansku dokumentaciju o raseljavanju. Transakcioni troškovi obuhvataju administrativne troškove, naknade za upis ili promjenu vlasništva, razumne troškove selidbe i sve slične troškove kojima su pogođena lica izložena.
Ograničenja korišćenja zemljišta	Odnosi se na ograničenja ili zabrane korišćenja poljoprivrednog, stambenog, poslovnog ili drugog zemljišta koja se neposredno izriču i stupaju na snagu u okviru projekta. Mogu obuhvatati ograničenja za pristup zakonom određenih parkova i zaštićenih područja, ograničen pristup drugoj zajedničkoj imovini, ograničenja korišćenja zemljišta unutar komunalnih ili zaštićenih zona.
Zainteresovane strane	Pojedinci, grupe, organizacije i institucije zainteresovane i potencijalno pogođene projektom, ili koje mogu imati interes u projektu.

Prelazna naknada	Jednokratna pomoć (u gotovini ili drugom sredstvu) koja se odobrava za preseljenje članova domaćinstva i njihove imovine (odnosno poslovne opreme i inventara), a daje se domaćinstvima koja su izabrala nadoknadu u gotovini za samostalno obezbjeđivanje zamjene smještaja, uključujući izgradnju nove stambene jedinice. Ukoliko planirane lokacije za useljenje (za stanovanje ili poslovnu djelatnost) nijesu spremne za prijem stanara u vrijeme fizičkog raseljavanja, planom se utvrđuju prelazni iznosi dovoljni za pokriće privremenih troškova iznajmljivanja i drugih izdataka do trenutka kada useljenje bude moguće.
Ugrožena grupa/pojedinac	Ljudi koji žive ispod linije siromaštva, bezemljaši, stariji, žene i djeca i svi koji u pogledu roda, etničke pripadnosti, starosti, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomski nepovoljnog položaja ili društvenog statusa mogu biti jače pogođeni raseljenjem nego druga lica, i čija mogućnost traženja ili korišćenja pomoći za preseljenje i srodnih razvojnih pogodnosti može biti ograničena.

1 Uvod

1.1 Kraći opis projekta

Vlada Crne Gore je od Svjetske banke (u daljem tekstu: Banka) zatražila podršku za implementaciju druge faze projekta Olakšavanje trgovine i transporta na Zapadnom Balkanu.

Cjelokupno vođenje projekta pripada Ministarstvu kapitalnih investicija, pri čemu će nadzor nad realizacijom biti u nadležnosti ovog ministarstva, dok će se u upravljanje projektom, uključujući spekte upravljanja ekološkim i socijalnim uticajima, uključiti i Jedinica za implementaciju projekta u sklopu Ministarstva kapitalnih investicija.

Cilj projekta je smanjenje trgovinskih troškova i povećanje efikasnosti transporta u šest zemalja Zapadnog Balkana. Program je strukturiran u sljedeće četiri komponente, zajedničke za sve regione i faze, s tim da su specifičan obim sadržaj aktivnosti prilagođeni svakom pojedinačnom korisniku.

Komponenta 1: Olakšavanje kretanja roba na Zapadnom Balkanu, s posebnim osvrtom na (i) dizajn i implementaciju sistema jednog šaltera za trgovinu, reformu i modernizaciju Carine i zahtjeva drugih agencija za upravljanje granicama; i (ii) unapređenje graničnih prelaza na izabranim trgovinskim koridorima

Komponenta 2: Poboljšanje efikasnosti i predvidljivosti transporta, s posebnim osvrtom na (i) digitalizaciju Luke Bar, (ii) unapređenje željezničkih prelaza na dionici Podgorica – Bar, (iii) razvoj i ažuriranje raznih strategija u oblasti transporta

Komponenta 3: Ova komponenta pomaže u implementaciji obaveza u vezi sa poboljšanjem pristupa tržištu usluga, kao i jačanje regionalnih investicija.

Komponenta 4: Ovom komponentom predviđena je podrška Jedinici za implementaciju projekta i dodatna tehnička pomoć, uključujući koordinaciju u oblasti javnih politika, operativne troškove i monitoring i procjenu projekta.

Mala je vjerovatnoća da će bilo koja od aktivnosti u okviru gore navedenih komponenti projekta uzrokovati uticaje koji proizilaze iz prinudnog otkupa zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i raseljavanja. Međutim, ovaj okvir za raseljavanje je pripremljen radi predostrožnosti, kako bi se omogućila implementacija projekta i izbjegao teret administrativnog restrukturiranja tokom sprovođenja, ukoliko bi se javila potreba za zanemarljivo malim otkupom zemljišta. Iako je malo vjerovatno, potrebe za otkupom zemljišta, ukoliko ih bude, mogu se pojaviti u vezi *Komponentom 2 (ii) Unapređenje pet željezničkih prelaza na dionici Podgorica – Bar, odnosno 3 željeznička prelaza u Opštini Podgorica (Vukovci, Morača i Bistrica) i 2 željeznička prelaza u Opštini Bar (Virpazar i Žukotrljica)*. Ovo su sve *brownfield* investicije, koje već imaju svoj fizički otisak na terenu (v. Odjeljak 1.5 za više detalja). Područja željezničkih prelaza i okoline već su označena kao zemljište željeznice sa potrebnim pravom prolaza uspostavljenim za bezbjedan saobraćaj na pruzi Bar – Podgorica. Veća je vjerovatnoća da će za ovo zemljište biti potrebno izvršiti usaglašavanje istorijskih katastarskih podataka nego otkup novih površina, ili se može očekivati potreba za otkupom zemljišta u malom obimu. Na osnovu dobijenih sekundarnih podataka, zemljište na kojem se nalaze željeznički prelazi nema nikakvih drugih konstrukcija, osim objekata i opreme potrebne za rad tih prelaza, odnosno drugih pružalaca javnih usluga (npr. električni stubovi, dalekovodi, itd.).

1.2 Opšte informacije o Okviru za raseljavanje (RPF)

Operacije i aktivnosti za koje se poslije 1. oktobra 2018. godine tražilo finansiranje investicionih projekata Svjetske banke (IPF), potpadaju pod primjenu Ekološkog i socijalnog okvira¹ (ESF). Ovaj okvir, između ostalog, obuhvata 10 ekoloških i socijalnih standarda (ESS), kojima se Zajmoprimcu i projektu nameću obavezni zahtjevi. ESS5 utvrđuje naročito zahtjeve za Zajmoprimce, koji se odnose na identifikaciju i procjenu socijalnih rizika i uticaja povezanih sa projektnim aktivnostima koje zahtijevaju otkup zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i prinudno raseljavanje. Kako vjerovatna priroda i intenzitet otkupa zemljišta, odnosno ograničenja korišćenja zemljišta, koji su u vezi sa projektom, a koji imaju potencijal da uzrokuju fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje, nije bilo poznato u fazi pripreme projekta, izrađen je **Okvir za raseljavanje (RPF)** – ovaj dokument. Okvir je pripremljen radi predostrožnosti, jer se u ovom trenutku ne očekuje otkup zemljišta i vjerovatnoća za tim je mala, kao što je objašnjeno u stavu 1.1 u prethodnom tekstu.

1.3 Ciljevi ovog okvira za raseljavanje (RPF)

Opšti cilj ovog okvira za raseljavanje je da razjasni principe raseljavanja, organizacione aktivnosti i kriterijume projektovanja koji će se primjenjivati na potprojekte ili komponente projekta, koje treba pripremiti tokom implementacije projekta.

Specifičniji ciljevi su:

- definisanje mehanizma dubinske i detaljne analize (eng. *due diligence and screening mechanism*) za projektne aktivnosti kako bi se utvrdila relevantnost ESS5 i ovog okvira;
- analiza zakonskih rješenja u Crnoj Gori koja se odnose na prinudno raseljavanje, preseljenje i gubitak imovine, uključujući pravne i administrativne postupke i procjenu naknade za gubitak imovine;
- upoređivanje nacionalnih zahtjeva sa politikama ESS5 i međunarodnom dobrom praksom, identifikacija nedostataka, ukoliko ih ima, i obezbjeđivanje mjera za postizanje usklađenosti sa ESS5;
- identifikacija ključne institucije, koja će, pored Jedinice za implementaciju projekta, biti uključena u sprovođenje projekta, uključujući posebno zakonski ovlašćene državne institucije koje sprovode postupke i mjere zaštite u procesu prinudnog raseljavanja;
- izrada kriterijuma za monitoring i evaluaciju, kako bi se potvrdila usklađenost sa ESS5 i međunarodnom dobrom praksom;
- utvrđivanje kriterijuma prihvatljivosti i matrice prava na nadoknadu prema vrsti gubitka i licu na koju se odnosi;
- definisanje osnovnog procesa identifikacije i procjene ugrožene imovine, kao i vrijednosti naknade za nadoknadu gubitka imovine;
- obezbjeđivanje instrumenata za brzu i djelotvornu kompenzaciju za gubitak imovine ili pristupa imovini u punom iznosu;
- obezbjeđivanje mape puta za pripremu, postupak odobravanja, izradu i proces implementacije okvira za raseljavanje ili drugih instrumenata za prinudno raseljavanje u skladu sa ESS5, shodno prilikama;
- specifikovanje zahtjeva za javna obraćanja, objavljivanje dokumenata, angažovanje javnosti i zajednice kroz sve faze projekta, uključujući izradu i objavljivanje i konsultacije u vezi sa Okvirom za raseljavanje i akcionim planovima za raseljavanje;
- uspostavljanje rodno osjetljivog okvira za raseljavanje, kako bi se utvrdili različiti uticaji, imajući u vidu da ekonomski i društveni poremećaji ne rezultiraju podjednakim poteškoćama za žene i muškarce;
- specifikovanje aktivnosti internog monitoringa tokom svih faza implementacije projekta, posebno u vezi sa pitanjima raseljavanja, očuvanjem zakonskog i procesa definisanog u ovom

¹ Ekološki i socijalni okvir dostupan je na – <https://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework>. Linku je posljednji put pristupljeno 3. novembra 2022. godine.

okviru za raseljavanje, uključujući izvještavanje i evaluaciju procesa raseljavanja, kao i eksterni monitoring i evaluaciju radi osmišljavanja korektivnih radnji shodno potrebama;

- uspostavljanje i upravljanje žalbenim mehanizmom (GM) na projektu, kako bi se licima koja smatraju da su pod negativnim uticajem projektnih aktivnosti omogućilo besplatno izražavanje svojih pitanja i zabrinutosti.

1.4 Osnovni principi raseljavanja

Ovaj okvir za raseljavanje sadrži obavezujuće principe koji se primjenjuju na sve slučajeve fizičkog i ekonomskog raseljavanja, kao i svih drugih negativnih društvenih uticaja u vezi sa potrebama projekta za otkupom zemljišta. Pomenutim principima urediće se i djelovanje Jedinice za implementaciju projekta, djelovanje njenih predstavnika, podružnica, ukoliko ih ima, izvođača radova, svih drugih državnih i lokalnih institucija uključenih u implementaciju projekta. Principi koji usmjeravaju otkup zemljišta i raseljavanje u okviru projekta su navedeni u nastavku:

- Prinudno iseljavanje će se izbjegavati ispitivanjem svih održivih alternativa, a nakon uzimanja u obzir svih činjenica, kao što su javno zdravlje ili bezbjednost.
- Kada je prinudno raseljavanje neizbježno, treba ga svesti na najmanju moguću mjeru ispitivanjem svih održivih alternativnih projekata, s ciljem da se negativni efekti svedu na gotovo neizbježni minimum.
- Zabranjeno je prinudno iseljenje. Država se, međutim, ovim ne spriječava da preduzme korake na udaljavanju lica koje i dalje naseljava zemljište i po okončanju zakonskog postupka eksproprijacije ili obaveznog otkupa. Iseljenje se neće smatrati prinudnim iseljenjem ukoliko je u skladu sa domaćim zakonom, uključujući usaglašenost sa i izvršenje svih relevantnih zakonskih i administrativnih postupaka, uključujući žalbene procese, usaglašenost sa svim relevantnim zahtjevima ESS5, i ukoliko se vrši na način kojim se uvažavaju osnovni principi poštovanja prava pojedinca.
- Kada je neizbježna pojava negativnih efekata i socijalnih uticaja, sav gubitak imovine će se ublažavati obezbjeđivanjem blagovremene nadoknade za sav gubitak imovine najmanje u vrijednosti troškova preseljenja.
- Lica pogođena projektom će imati pomoć u svojim naporima da poboljšaju, ili barem obнове svoju egzistenciju i životni standard u stvarnom smislu, do nivoa prije raseljavanja, ili do pretežnog nivoa prije početka implementacije projekta, koji god od ta dva standarda bio viši.
- Ovaj okvir za raseljavanje podstiče na pregovore sa pogođenim licima u vezi sa preseljenjem, koje bi trebalo voditi prije formalne eksproprijacije, u namjeri da se pomogne u izbjegavanju administrativnih kašnjenja, i u maksimalnom obimu radi smanjenja uticaja na pogođena lica.
- Raseljavanjem se mora upravljati u skladu sa važećim domaćim zakonima, ESS5 i prihvaćenom međunarodnom dobrom praksom. Tamo gdje postoje propusti, preovladavajuće strože odredbe. U osnovi, uvijek će preovladavati pravila i politike od kojih LPP imaju najveću korist.
- Jedinica za implementaciju projekta će vršiti nadzor nad svim aktivnostima u procesu raseljavanja, od samog početka osmišljavanja projekta, uz mogućnost ekonomične, efikasne i blagovremene implementacije principa i ciljeva postavljenih ovim okvirom za raseljavanje, kao i promovisanje inovativnih pristupa za poboljšanje egzistencije i životnog standarda svih lica pogođenih prinudnim preseljenjem.
- Projekat će poboljšati uslove života fizički raseljenih siromašnih ili ugroženih lica kroz obezbjeđivanje adekvatnog smještaja, pristupa uslugama i objektima i sigurnosti zakupa (u slučajevima fizičkog raseljenja).
- Dodatna namjenska podrška biće pružena ugroženim grupama i/ili pojedincima pogođenim projektom, tokom procesa preseljenja, kao i za vrijeme implementacije svih faza projekta, vodeći računa o njihovoj ranjivosti.
- Projekat će osigurati rodno osjetljiv pristup uključivanjem žena i dijela pogođenih domaćinstava u sve javne konsultacije i diskusije o specifičnim mjerama ublažavanja. Sve aktivnosti u ovom okviru će imati za cilj da budu rodno prilagođene, s ciljem da se žene osnaže i da im se pruži mogućnost da učestvuju u mjerama predviđenim za ublažavanje

uticaja raseljavanja. Vlasnička ili stanarska dokumentacija, kao što su vlasnički listovi i ugovori o zakupu (uključujući bankovne račune otvorene za isplatu naknade), izdavaće se na ime oba supružnika, ako je imovina koja je predmet eksproprijacije dio bračne tekovine oba supružnika.

- Aktivnosti se planiraju i sprovode uz odgovarajuće informisanje, namjenske konsultacije i informisano učešće pogođenih lica.
- Akcioni planovi za raseljavanje, specifični za potprojekte, i drugi instrumenti za raseljavanje, će se po potrebi pripremati, objavljivati i biti predmet konsultacija prije konačnog usvajanja.
- Aktivnosti u okviru projekta koje prouzrokuju fizičko ili ekonomsko raseljavanje ne smiju početi prije usvajanja Okvira za raseljavanje kako bi se pogođenim licima i zainteresovanim stranama omogućilo da učestvuju u razvoju projekta, planiranju i implementaciji programa raseljavanja.
- Za prijem žalbi od pogođenih lica će se prije početka bilo kakvih građevinskih radova koji mogu uzrokovati fizičko ili ekonomsko raseljavanje prema ovom okviru za raseljavanje, uspostaviti pristupačan žalbeni mehanizam. Za vrijeme implementacije projekta i procesa raseljavanja, zainteresovane strane će biti u potpunosti informisane o njihovim pravima, mogućnostima i postupcima za podnošenje žalbi. Sve žalbe će se razmatrati za vrijeme implementacije projekta i procesa raseljavanja.
- Aktivnosti raseljavanja će biti osmišljene i sprovedene kao održivi projekti, a obezbjeđivanje dovoljnih investicionih resursa će u potpunosti omogućiti ostvarenje principa i ciljeva preseljenja definisani ovim okvirom za raseljavanje i budućim akcionim planovima za raseljavanje.

1.5 Procjena uticaja raseljavanja i opravdanost izrade Okvira za raseljavanje (RPF)

Otkup zemljišta u vezi sa projektom kroz sve metode sticanja zemljišta za potrebe projekta, koje mogu uključivati direktnu kupovinu, eksproprijaciju imovine i sticanje prava pristupa, kao što su uspostavljanje službenosti ili prava prolaza, zatim ograničenja korišćenja zemljišta (npr. ograničenja ili zabrane korišćenja poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljišta koje je direktno uvedeno i stavljeno u funkciju projekta), ako uopšte do toga dođe, može se desiti u ograničenoj mjeri i u okviru aktivnosti iz Komponente 2 (ii), a vjerovatnoća je veoma mala. Takođe, zona uticaja takvih komponenti ili aktivnosti, obim i opseg otkupa zemljišta i uticaja na objekte i druge nepokretnosti, ograničenja korišćenja zemljišta koja imaju potencijal da uzrokuju fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje u okviru svih potkomponenti i aktivnosti, trenutno nijesu poznati. Ipak, aktivnosti koje se odnose na unapređenje željezničkih prelaza su *brownfield* aktivnosti, pa se one sprovode u okviru prava prolaza, odnosno na državnom zemljištu. Malo je vjerovatno da će aktivnosti na željezničkim prelazima zahtijevati fizičko proširenje/prilagođavanje kako bi odgovorio na potrebe bezbjednosti na željeznici i putevima, ali će se procjena svakako izvršiti nakon analize definisane ovim okvirom za raseljavanje, kada svi tehnički detalji budu utvrđeni. Slična situacija je i sa graničnim prelazim Hani i Hotit – Božaj.

U nastavku su date ilustracije lokacija na dionici željezničke pruge Bar – Podgorica (koja dalje nastavlja do Bijelog Polja) i neki od tipičnih željezničkih prelaza na ovoj dionici.

Željeznički prelaz „Cijevna“ nalazi se između željezničkih stanica Podgorica i Golubovci na poziciji 411+660 km. Ovdje je moguća dvojaka denivelacija (podvožnjak ili nadvožnjak).

Slika 1: Željeznički prelaz Cijevna

Željeznički prelaz Vukovci u području željezničke stanice u Golubovcima.

Slika 2: Željeznički prelaz Vukovci

Željeznički prelaz „Morača“ nalazi se između stanica Golubovci i Zeta na poziciji 419+105 km.

Slika 3: Željeznički prelaz “Morača”

Željeznički prelaz Bistrica nalazi se između stanica Golubovci i Zeta na poziciji 422+692 km.

Slika 4: Željeznički prelaz Bistrica

Kada tehnička dokumentacija za aktivnosti bude gotova, pristupiće se procesu dubinske analize prilagođene ograničenjima u vezi sa pandemijom COVID-19 aktuelnim u tom trenutku u skladu sa ovim okvirom za raseljavanje, zatim i izradi pojedinačnih akcionih planova za raseljavanje, ukoliko bude potrebno, koji će biti proporcionalni potencijalnim rizicima i uticajima, takođe u skladu sa ovim okvirom za raseljavanje. Sve do okončanja postupka u vezi sa tim planovima u skladu sa zakonski propisanim postupcima, razmatranja zahtjeva za uključenjem i konsultacijama, i odobrenja od strane Svjetske banke, neće se sprovoditi nikakvi procesi fizičkog i/ili ekonomskog raseljavanja.

2 Pravni okvir

2.1 Domaći pravni okvir za raseljavanje

Ključni zakon kojim se uređuje pitanje otkupa zemljišta i raseljavanje u Crnoj Gori je Zakon o eksproprijaciji, koji je detaljnije predstavljen u ovom poglavlju.

2.2 Zakon o eksproprijaciji

Zakon o eksproprijaciji (Službeni list br. 055/00, izmjene 012/02, 028/06, 021/08, 030/17, 75/18) uređuje proces otkupa zemljišta i obezbjeđivanja naknade, odnosno, u specifičnim okolnostima, zamjenu nepokretnosti za bilo kakvo od pogođenih nepokretnosti koja je otkupljena za potrebe implementacije projekata od javnog interesa. U Zakonu o eksproprijaciji ne koristi se izraz „prinudno raseljavanje“, već „eksproprijacija“, koja se zasniva pravu države da sprovede proces lišavanja ili ograničavanja prava svoje na nepokretnostima kada tako zahtijeva javni interes. Zakonom se takođe definišu zahtjevi i sporazumi u vezi sa eksproprijacijom i pitanja naknade, uključujući pravne lijekove, takođe propisanu zakonom.

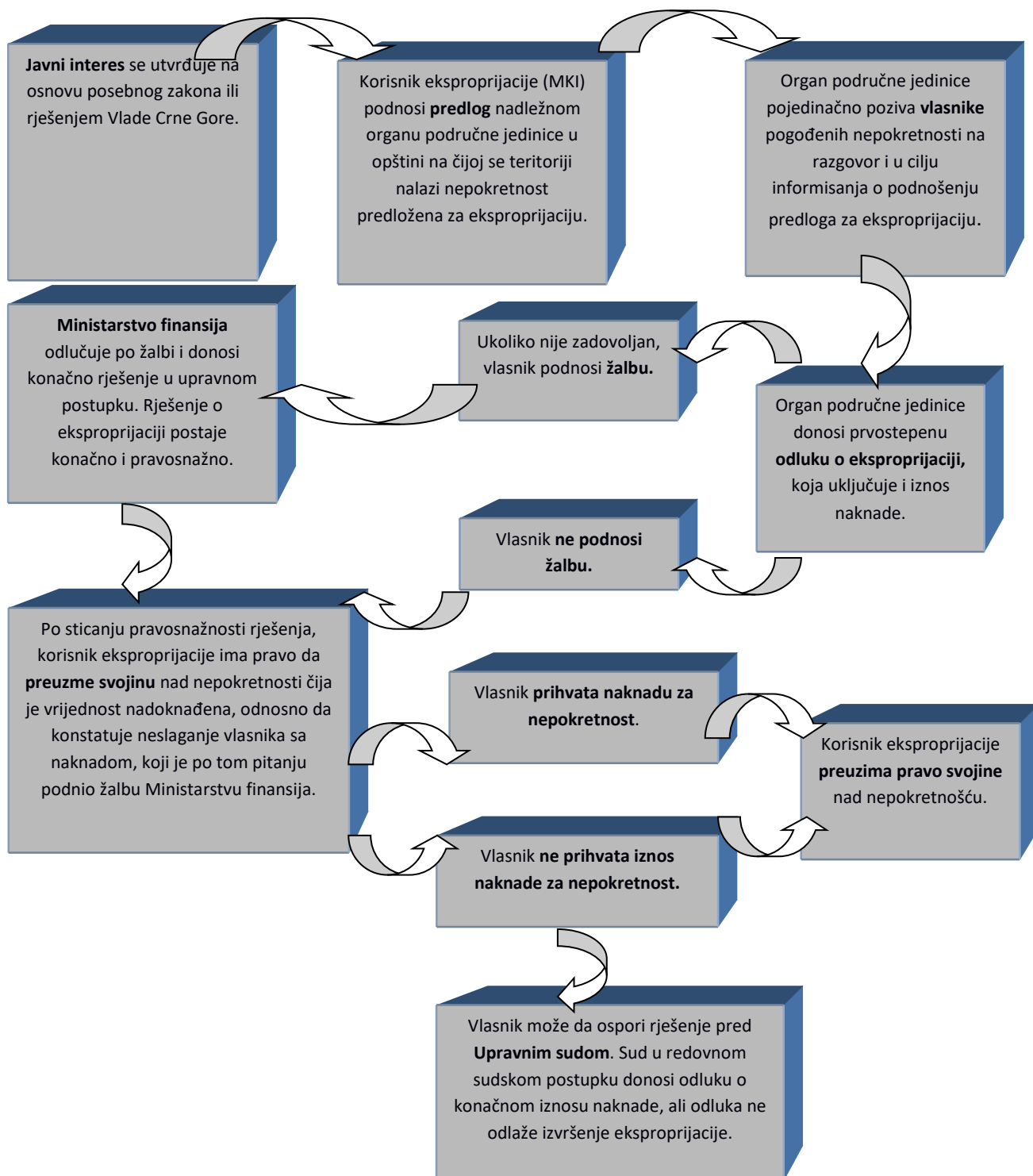
Glavne odredbe ovog zakona su sljedeće:

- Sve direktne kupovine nepokretne imovine (zemljišta, stambenih i drugih objekata) definisane su kao **potpuna (kompletna) eksproprijacija**. **Djelimična (nepotpuna) eksproprijacija** obuhvata ustanovljavanje službenosti na nepokretnostima ili zakup zemljišta na period do najviše 3 godine. Privremeno zauzimanje zemljišta je moguće i kada je to potrebno za izgradnju ili druge radove (smještaj radnika, materijala, mašina, itd.).
- Predlog za eksproprijaciju može podnijeti korisnik eksproprijacije tek nakon što je utvrđen javni interes (u skladu sa zakonom ili od strane Vlade Crne Gore). Korisnik eksproprijacije podnosi predlog nadležnom organu područne jedinice u opštini na čijoj se teritoriji nalazi nepokretnost predložena za eksproprijaciju.
- Predlog za eksproprijaciju mora da sadrži: (i) informacije o nepokretnostima koje treba da se eksproprišu, (ii) dokaz da je utvrđen javni interes, i (iii) dokaz da je korisnik eksproprijacije unaprijed, prije početka eksproprijacije, uplatio cjelokupan iznos naknade na račun Ministarstva finansija.
- Zakon dozvoljava nagodbu – sporazum o naknadi kojim korisnik eksproprijacije i vlasnik dogovaraju visinu i oblik naknade, do pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji. U tom slučaju, postupak eksproprijacije je okončan.
- Ukoliko se sporazum o naknadi ne postigne, nadležni organ donosi rješenje o eksproprijaciji, ali je dužan da sasluša vlasnike nepokretnosti prije donošenja rješenja. Visina naknade utvrđuje se rješenjem.
- Pogođena lica imaju pravo da ulože žalbu na odluku Ministarstvu finansija. Sve odluke Ministarstva finansija pogođena lica mogu osporiti pokretanjem upravnog spora pred sudom. Korisnik eksproprijacije stiče pravo vlasništva nad nepokretnošću danom pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji, pod uslovom da je naknada isplaćena vlasniku nepokretnosti. Izuzeci su dozvoljeni za hitne slučajeve. Ukoliko se utvrdi da bi eksproprijacija dijela vlasnikove nepokretnosti rezultirala time da vlasnik nema ekonomski interes da koristi preostali dio nepokretnosti ili nije u mogućnosti da koristi ostatak nepokretnosti, na njegov/njen zahtjev eksproprišaće se i preostali dio nepokretnosti. Sva lica koja imaju stvarna prava na zemljište i objekte, upisana u katastar, imaju pravo na naknadu. Naknada koja se obezbjeđuje stvarnim vlasnicima nepokretnosti utvrđuje se kao pravična naknada u novcu ili u naturi (zamjenska nepokretnost). Kada se naknada isplaćuje u novcu, utvrđuje se „u visini tržišne vrijednosti slične nepokretnosti na tom području, uvećana za eventualni gubitak prihoda u periodu preseljenja“. U slučaju da se naknada daje u naturi, vlasniku se obezbjeđuje

zamjenska nepokretnost iste vrijednosti kao predmetna nepokretnost, uvećana za eventualni gubitak prihoda tokom preseljenja.

- Zakonom se detaljno uređuju vrste naknada za različitu imovinu (poljoprivredno zemljište, građevinsko zemljište, stambeni objekat, poslovne objekte, šume, usjeve, itd.).
- Zakonom je predviđeno da se socio-ekonomske okolnosti ranijeg vlasnika moraju uzeti u obzir ako su te okolnosti „od bitnog značaja za egzistenciju vlasnika“ (veliki broj članova domaćinstva, broj članova domaćinstva koji privređuju, zdravstveno stanje članova domaćinstva, mjesečni prihod domaćinstva, druge vrste ranjivosti, itd.).
- **Iznos naknade utvrđuje komisija** koju formira nadležni organ i odobrava nadležni organ. Komisija ima pet članova, od kojih najmanje tri člana moraju biti sudski vještaci za procjenu vrijednosti imovine. **Metodologija procjene vrijednosti** utvrđena je *Pravilnikom o metodologiji za procjenu vrijednosti imovine*, koji je usvojilo Ministarstvo finansija. Pravilnik se zasniva na međunarodnim standardima za procjenu vrijednosti imovine i evropskim standardima za procjenu vrijednosti imovine.
- **Prenos prava svojine nad novom nepokretnošću** vrši se na osnovu pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji i dokaza da je naknada obezbijedena/isplaćena.
- Zakon predviđa pravo **pogođenih građana (onih koji imaju stvarna prava) da se žale** u toku većeg broja fazi postupka eksproprijacije, počev od upravnih i sudskih postupaka (to jest, protiv odluke o javnom interesu i rješenja o eksproprijaciji).
- Oni koji imaju stvarna prava **obavještavaju se tokom procesa eksproprijacije** (tj. donošenje odluke o javnom interesu; prije donošenja rješenja o eksproprijaciji, opštinska kancelarija nadležna za eksproprijaciju mora da pozove lica koja imaju stvarna prava na sastanak i iznese sve činjenice koje mogu biti od značaja za eksproprijaciju).

Slijedi prikaz procesa eksproprijacije korak po korak, u skladu sa definicijom iz Zakona o eksproprijaciji:

2.3 Drugi zakoni i propisi od značaja za proces raseljavanja

Ustav Crne Gore promovise građanska i ljudska prava, zabranu diskriminacije, rodnu ravnopravnost i drugo. Međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava, potvrđeni na osnovu Ustava, čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog uređenja, imaju prednost nad domaćim zakonodavstvom i direktno se primjenjuju kada odnose regulišu drugačije od domaćeg zakonodavstva. Ova odredba

Ustava Crne Gore je značajno sredstvo u direktnoj implementaciji ekoloških i socijalnih standarda Svjetske banke u svim aspektima Projekta. Pored toga, Ustav Crne Gore proklamuje zaštitu i garanciju ljudskih prava sadržanih u Međunarodnom zakonu o ljudskim pravima. Crna Gora je 11. maja 2007. godine postala punopravna članica Savjeta Evrope sa svim svojim pravima i obavezama.

U nastavku su predstavljeni najrelevantniji zakoni i propisi Crne Gore od značaja za proces prinudnog otkupa zemljišta i raseljavanja:

Referentni zakon	Ključne osobine
Zakoni i podzakonska akta od primarnog značaja za svojinu nad nepokretnostima, zakup i naknade	
Zakon o svojinsko-pravnim odnosima (Službeni list br. 019/09)	- propisuje osnovne odredbe imovinskopravnih odnosa, uključujući pravo svojine i druga stvarna prava, posjed na pokretnim i nepokretnim stvarima, kao i način sticanja, prenosa, prestanka i zaštite prava svojine, susvojine i prava zajedničke svojine, pravo na prinose koji proizilaze iz svojine, prava službenosti i slično; - definiše da se svojinska prava stiču stvaranjem nove stvari (npr. izgradnjom objekta), spajanjem, miješanjem, izgradnjom na tuđem zemljištu, razdvajanjem plodova, protivnim posjedovanjem, sticanjem svojine od lica koji nijesu vlasnici, ulaskom u posjed i u drugim zakonom utvrđenim slučajevima.
Zakon o državnom premjeru i katastru (Službeni list br. 029/07, 032/11, 040/11, 043/15, 037/17 i 017/18)	- definiše državni premjer, katastar nepokretnosti i upis nepokretnosti, katastar linija, osnovnu državnu kartu i topografske karte, premjer državne granice, snimanje terena i druga pitanja od značaja za državni premjer i katastar; - uspostavlja katastar nepokretnosti kao jedinstvenu javnu evidenciju; - sadrži, između ostalog, podatke o stvarnim vlasnicima imovine i podatke o eksproprijaciji.
Zakon o državnoj imovini (Službeni list br. 021/09 i 040/11)	Propisuje osnovne odredbe o javnoj svojini i drugim imovinskim pravima države i jedinica lokalne samouprave.
Pravilnik o metodologiji za procjenu vrijednosti imovine on (Službeni list br. 064/18)	- definiše ključne principe procjene vrijednosti nepokretnosti, uključujući i one kojima se uređuje procjena u postupku eksproprijacije; - propisuje da se u određenim slučajevima procjene vrijednosti nepokretnosti (npr. u slučaju eksproprijacije) moraju precizno navesti određeni dodatni zakonski i/ili međunarodni standardi koji se moraju poštovati; - definiše važne pojmove: vrijeme procjene, pravične vrijednosti, pravičnu tržišnu vrijednost, tržišnu vrijednost, vrijednost investicije, tržišnu vrijednost zakupa, standard kontinuiranog poslovanja (prilikom procjene gubitka u slučaju ekonomskog raseljavanja), metodologiju procjene i slično.
Zakoni i podzakonska akta od primarnog značaja za proces eksproprijacije i raseljavanja, kao i prava na žalbu pogođenih lica	

Zakon o upravnom postupku (Službeni list br. 056/14, 020/15, 040/16 i 037/17)	• propisuje pravila i obaveze organa državne uprave, državne uprave, lokalne samouprave, organa lokalne samouprave, institucija i drugih subjekata koji vrše poslove javne vlasti, radi ostvarivanja zaštite prava i pravnih interesa fizičkih, pravnih ili drugih lica, kao i zaštite javnog interesa (uključujući eksproprijaciju i druge procese raseljavanja pred državnom upravom); • definiše da se na odluke organa uprave mogu ulagati žalbe (osim u slučajevima kada žalba nije dozvoljena zakonom) u prvostepenom postupku, u okviru redovnog žalbenog mehanizma koji je dostupan pogođenim licima.
Zakon o upravnom sporu (Službeni list br. 054/16)	• uređuje nadležnost, sastav suda i poslovnik na osnovu kojeg sud odlučuje o zakonitosti upravnog akta i druge upravne poslove, radi obezbjeđivanja sudske zaštite prava i pravnih interesa fizičkih, pravnih i drugih lica, ugroženih postupanjem državnih organa; • definiše da se protiv svih rješenja (ili u slučaju nedonošenja rješenja) organa državne uprave, državne uprave, lokalne samouprave, organa lokalne samouprave, institucija i drugih subjekata koji vrše javna ovlašćenja može pokrenuti sudski postupak po ovom zakonu, u okviru redovnog žalbenog mehanizma koji je dostupan pogođenim licima.
Zakon o parničnom postupku (Službeni list br. 022/04, 028/05, 076/06, 047/15, 048/15, 051/17, 075/17, 062/18, 034/19 i 042/19)	• definiše osnovna pravila za sve parnične sudske postupke i slučajeve sudskih sporova koji nijesu uređeni drugim zakonima na drugačiji način, uključujući i upravne sporove; • propisuje odredbe o sudskom procesu u svim predmetima imovinskih pitanja i slučajevima naknade štete, zatim pravo na žalbu u drugostepenom postupku, vanredne pravne lijekove, žalbenu nadležnost i postupke itd. u okviru redovnog žalbenog mehanizma koji je dostupan pogođenim licima.
Zakoni i podzakonska akta od primarnog značaja za planiranje i izgradnju (uključujući velike građevinske objekte, tj. projekat)	
Zakon o prostornom planiranju i izgradnji (Službeni list br. 064/17, 044/18, 063/18 i 011/19)	• uređuje sistem planiranja prostora u Crnoj Gori, način i uslove izgradnje objekata i druga pitanja od uticaja na izgradnju objekata; • uređuje izradu planova koji su u korelaciji sa velikim građevinskim projektima (Prostorni plan Crne Gore, regionalni i specifični prostorni planovi i dr.) koji djelimično obuhvataju procjenu uticaja na društvo i životnu sredinu, i podliježu reviziji, a po potrebi i obavezu istraživanja održivih alternativa u slučajevima ozbiljnih socijalnih ili ekoloških uticaja; • propisuje da je proces izrade i odobravanja prostornih planova podlozan „javnom preispitivanju“, što predstavlja oblik javnih konsultacija, a zainteresovanim stranama i pogođenim licima propisuje mogućnost da utiču na projekte u ranoj fazi, s tim da pomenuta lica ovim zakonski definisanim procesom imaju pristup žalbenom mehanizmu u okviru postupka odobravanja

	planova; • uređuje proces idejnog i glavnog građevinskog projektovanja, uključujući i elaborat eksproprijacije kao ključnog dokumenta za proces eksproprijacije, ali i jedinog zakonski predviđenog dokumenta socijalne procjene koju treba pripremiti za projekat; • definiše proces „legalizacije“ objekata izgrađenih bez odgovarajuće građevinske dozvole, čime se obezbjeđuje i pravni osnov za plaćanje naknade vlasnicima neformalno izgrađenih objekata u postupku eksproprijacije i raseljavanja; • definiše slučajeve uklanjanja neformalno izgrađenih objekata osnovnog stanovanja, kada je lokalna samouprava dužna da takvom domaćinstvu obezbijedi alternativni smještaj.
Zakon o lokalnoj samoupravi (Službeni list br. 002/18 i 034/19)	• definiše pravni proces i lokalna institucionalna uređenja sistema prostornog planiranja i izgradnje u projektu od lokalnog javnog interesa; • definiše da su lokalne samouprave odgovorne za utvrđivanje javnog interesa za eksproprijaciju u projektima iz svoje nadležnosti.
Zakoni i podzakonska akta od primarnog značaja za pitanja porodičnih odnosa, rodne ravnopravnosti i socijalne politike	
Zakon o porodici (Službeni list br. 001/07 i 053/16)	• proklamuje individualnu supružničku i zajedničku bračnu tekovinu i definiše individualnu imovinu kao imovinu koju je jedan od supružnika stekao prije braka, i imovinu stečenu za vrijeme braka nasljeđivanjem, poklonom ili drugim oblicima sticanja, s tim da zajedničku bračnu tekovinu čini nepokretnost koju supružnici steknu u toku trajanja bračne zajednice, kao i prihodi od te imovine; • proklamuje ravnopravnost supružnika i zabranjuje svaki oblik diskriminacije.
Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni list br. 046/10, 040/11, 018/14 i 042/17)	• definiše diskriminaciju kao svako razlikovanje ili nejednak tretman lica ili grupe lica isključivanjem, ograničavanjem lica ili davanjem prednosti licu na osnovu rase, boje kože, etničke pripadnosti, društvenog ili etničkog porijekla, pripadnosti manjinskom narodu ili manjinskoj nacionalnoj zajednici, jezika, religije ili uvjerenja, političkog ili drugog mišljenja, pola, promjene pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika, zdravstvenog stanja, invaliditeta, starosti, materijalnog stanja, bračnog ili porodičnog stanja, pripadnosti grupi, političkoj stranci ili drugoj organizaciji, kao i na osnovu drugih ličnih karakteristika; • zabranjuje svaki oblik diskriminacije i predviđa mjere zaštite od diskriminacije za lica ili grupe koje mogu biti izložene oblicima diskriminacije; • osigurava bezbjednost zakupa.

Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni list br. 027/13, 001/15, 042/15, 047/15)	• proklamuje pravo na socijalno stanovanje koje mogu ostvariti fizička lica koja nemaju stan ili drugi stambeni objekat, ili lica čiji stambeni objekti nijesu u odgovarajućem standardu i koja od prihoda koji ostvaruju ne mogu da obezbijede drugačiji stambeni objekat; • proklamuje da se pravo na socijalno stanovanje ostvaruje na način da država, odnosno lokalna samouprava, ponudi stanove u zakup, dodijeli građevinsko zemljište za izgradnju socijalnog stanovanja, obezbijedi građevinski materijal za izgradnju novog ili obnovu postojećeg stambenog objekta, te da korisnicima socijalnog stanovanja odobrava subvencije za socijalno stanovanje i dugoročne kredite.
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (Službeni list br. 020/11 i 020/15)	▪ propisuje pravnu pomoć za ugrožene grupe preko sudskih službi, u okviru kojih lica mogu pristupiti besplatnim pravnim savjetima koje pružaju ovlašćeni pravni zastupnici.

2.4 Ekološki i socijalni standard 5 Svjetske banke o otkupu zemljišta, ograničenjima korišćenja zemljišta i prinudnom raseljavanju (ESS5)

Projekti koje Banka podržava, a koji podrazumijevaju otkup zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i prinudno raseljavanje, podliježu ESS5². Značaj ESS5 je utvrđen u procesu dubinske analize i ekološke i socijalne procjene opisanih u ESS1.

Politika opisuje procedure i instrumente za ublažavanje negativnih ekonomskih i socijalnih uticaja koji se mogu pojaviti u ovom procesu. ESS5 je značajan u svim slučajevima kada otkup zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta koja mogu izazvati fizičko raseljavanje (preseljenje, gubitak stambenog zemljišta ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje.

ESS5 se primjenjuje na sljedeće:

- Prava na zemljište ili prava korišćenja zemljišta stečena ili ograničena eksproprijacijom ili drugim prinudnim postupcima u skladu sa domaćim zakonom;
- Prava na zemljište ili prava korišćenja zemljišta stečena ili ograničena nagodbama sa vlasnicima imovine ili onima koji imaju zakonska prava na zemljište, ako bi nepostizanje nagodbe rezultiralo eksproprijacijom ili drugim prinudnim postupcima;
- Ograničenja korišćenja zemljišta i pristupa prirodnim resursima koja uzrokuju da zajednica ili grupe unutar zajednice izgube pristup korišćenju resursa na koja imaju tradicionalno ili običajno vlasništvo, ili prepoznatljiva prava korišćenja. Ovo može uključivati situacije u kojima su zakonom određena zaštićena područja, šume, područja biodiverziteta ili zaštitne zone uspostavljene u vezi sa projektom;
- Raseljavanje lica bez stvarnih, tradicionalnih ili prepoznatljivih prava korišćenja, koji su naseljavali ili koristili zemljište prije datuma presjeka određenog za projekat;
- Raseljavanje lica kao rezultat uticaja projekta koji njihovo zemljište čine neupotrebljivim ili nepristupačnim;
- Ograničenje pristupa zemljištu ili korišćenja drugih resursa, uključujući zajedničku imovinu i prirodne resurse, kao što su morski i vodni resursi, drvo i drugi šumski proizvodi, slatka voda, ljekovito bilje, lovišta i okupljališta i površine za ispašu stoke i usjeve.

² <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf#page=29&zoom=80>

Opšti ciljevi ESS5 su sljedeći:

- izbjegavanje prinudnog raseljavanja ili, kada je to neizbježno, svođenje prinudnog raseljavanja na minimum istraživanjem projektnih alternativa;
- izbjegavanje prinudnog iseljavanja;
- ublažavanje neizbježnih negativnih socijalnih i ekonomskih uticaja otkupa zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta: (a) obezbjeđivanjem pravovremene naknade za gubitak imovine po trošku zamjene i (b) pružanjem pomoći raseljenim licima u njihovim naporima da poboljšaju, ili barem obnove svoju egzistenciju i životni standard, u stvarnom smislu, do nivoa kojeg su imali prije raseljavanja, ili do pretežnog nivoa prije početka implementacije projekta, šta god da je od toga bilo na višem nivou;
- poboljšanje uslova života fizički raseljenih siromašnih ili ugroženih lica kroz obezbjeđivanje adekvatnog smještaja, pristup uslugama i objektima, i sigurnosti zakupa;
- osmišljavanje i sprovođenje aktivnosti preseljenja kao programa održivog razvoja, obezbjeđivanje dovoljnih investicionih resursa kako bi se raseljenim licima omogućilo da imaju direktnu korist od projekta, koju priroda projekta može da opravda;
- planiranje i sprovođenje aktivnosti preseljenja uz obezbjeđivanje odgovarajućeg informisanja, namjenskih konsultacija i informisanog učešća pogođenih lica.

2.5 Analiza nedostataka

Zakonodavstvo u Crnoj Gori, opisano u gornjim odjeljcima, uopšteno je usklađeno sa zahtjevima ESS5. Glavni nedostaci i odstupanja između lokalnog zakonodavstva i zahtjeva Svjetske banke i rješenja koja se predstavljaju u ovom okviru za raseljavanje prikazani su u tabeli koja slijedi. Umjesto stepena usklađenosti, zaključuje se da se nadoknada nedostajućih odredbi u domaćim propisima može postići u fazi pregovora (sa stvarnim i neformalnih vlasnicima/korisnicima), koji su predviđeni zakonom, kako bi se izbjegla formalna eksproprijacija. Najizraženije razlike uočljive su u umanjenjima tržišne vrijednosti zemljišta, što se dešava u slučajevima kada je predmet eksproprijacije samo dio cjelokupne površine, a vrijednost preostalog dijela zemljišta je veća zbog investicija koje je pokrenuo projekat (kapitalizovana vrijednost); umanjenja po osnovu amortizacije, neformalni korisnici, stanari i naselja u smislu ESS5 nijesu priznati po slovu zakona, dok se u praksi lica koja nemaju stvarno pravo na stambene objekte u nacionalnom sistemu prepoznaju kao podobna lica u skladu sa Zakonom o adekvatnom stanovanju i odlukama Međunarodnog suda za ljudska prava u Strazburu. Ne postoje zahtjevi za postojanjem namjenskog projektnog žalbenog mehanizma, socio-ekonomska istraživanja ili procjene se sprovode od slučaja do slučaja, ukoliko postoji sumnja na ranjivost, dok se rodna pitanja, osim u slučaju supružnika, ne razmatraju, a proces konsultacija obično počinje tek kada započne i formalna eksproprijacija. Pomoć ugroženim licima ili grupama nije predviđena unaprijed definisanim ciljanim dodatnim mjerama, mada se pri utvrđivanju iznosa naknade i drugih koristi mogu uzeti u obzir socio-ekonomske karakteristike vlasnika/pogođenog lica i članova njegovog domaćinstva. Analiza u zaključku donosi da zakon sadrži rješenja za većinu nedostataka, ali bi se ta rješenja morala primjenjivati ranije, ne tek u procesu eksproprijacije. U slučajevima u kojima se nedostaci ne mogu premostiti zbog vremena u kojem se oni javljaju, potrebno je pripremiti dodatne mjere za ublažavanje.

Tabela u nastavku sadrži pregled specifičnih nedostataka i odstupanja između domaćeg propisa o otkupu zemljišta u odnosu na ESS5, kao i preporuke za otklanjanje i/ili ublažavanje u cilju poštovanja zahtjeva iz ESS5.

Tabela 1 – Analiza nedostataka

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
Instrumenti raseljavanja, popis i procjena socijalnih uticaja	Dio svakog projekta čini zahtjev za izradom elaborata eksproprijacije kao inventara i plana pogođenog zemljišta i objekata, identifikovanih prema katastarskim parcelama sa listom stvarnih vlasnika. Ovaj elaborat ne uključuje polazne socio-ekonomske uslove. On sadrži popis lica pogođenih projektom i pogođenih nepokretnosti. Socio-ekonomska procjena se zahtjeva u kasnijoj fazi i sprovodi se od slučaja do slučaja.	Plan raseljavanja se priprema proporcionalno rizicima i uticajima povezanim sa (pot)projektima. Kada su vjerovatna priroda ili opseg otkupa zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta nepoznati, priprema se Okvir za raseljavanje. Popis i socio-ekonomsko istraživanje moraju biti sprovedeni da bi se identifikovali lica pogođena projektom, njihove demografske i socio-ekonomske karakteristike, inventar pogođene imovine, veličina gubitaka i obim raseljavanja, informacije o ranjivim grupama ili licima, kao i dodatne studije koje Banka može smatrati relevantnim.	Izrađuje se Okvir za raseljavanje (ovaj dokument), nakon čega će se, shodno potrebama, izraditi Akcioni plan za raseljavanje ukoliko se identifikuju uticaji koji proizilaze iz otkupa zemljišta.
Izbjegavanje i svodenje prinudnog raseljavanja na minimum	Zakon ne propisuje izričito izbjegavanje prinudnog raseljavanja. Međutim, raseljavanje i eksproprijacija se u praksi izbjegavaju ili svode na minimum tokom izrade projekta, u kontekstu svodenja troškova na najmanju moguću mjeru. Pored toga, Zakon korisniku eksproprijacije omogućava da sa vlasnicima nepokretnosti postigne sporazumnu nagodbu o visini i vrsti naknade do pravosnažnosti rješenja o	Prinudno raseljavanje treba izbjegavati kad god je to izvodljivo, ili ga treba svesti na najmanju moguću mjeru istraživanjem svih održivih alternativa projekta. Zajmoprimac će razmotriti izvodljive alternativne projekata kako bi izbjegao ili raseljavanje sveo na najmanju moguću mjeru.	Biće uloženi maksimalni naponi da se sa licima pogođenim projektom potpišu sporazumi kako bi se izbjegla eksproprijacija, a takvi naponi će biti dokumentovani, kao što je definisano u poglavlju „Ključni principi“ u ovom okviru za raseljavanje.

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
	eksproprijaciji. U tom slučaju, postupak eksproprijacije se prekida.		
Angažovanje zajednice	Angažovanje je ograničeno na nosioce stvarnih prava (uključujući lica sa priznatim pravima) i nijesu propisani zahtjevi za održavanjem javnih konsultacija.	Namjenske konsultacije sa pogođenim licima i zajednicama, lokalnim vlastima i drugim zainteresovanim stranama treba da se sprovedu tokom pripreme i implementacije instrumenata za raseljavanje i u svim fazama projekta.	Objavljivati informacije o projektu u skladu sa standardima informisanja i pokrenuti javne konsultacije sa licima pogođenim projektom o ovom okviru za raseljavanje i akcionom planu koji mu slijedi. Tokom cijelog trajanja projekta, Okvir za raseljavanje i Akcioni plan za raseljavanje treba da budu u svijetlu javnosti.
Datum presjeka za ispunjenost uslova i popis	Utvrđen je datum presjeka za stvarne vlasnike, ali se ne zahtjeva obavještanje u projektom području.	Datum presjeka je obično datum kada počinje popis, ali može biti i datum utvrđivanja granica projektnog područja, prije popisa, pod uslovom da je postojala efikasna kampanja informisanja o utvrđivanju granica područja i sistematsko i kontinuirano informisanje poslije utvrđivanja granica projektnog područja, kako bi se spriječio dalji priliv stanovništva.	Datumom presjeka smatra se dan početka popisa. Korisnik eksproprijacije će ga objaviti na svom zvaničnom sajtu, u lokalnim novinama, na oglasnim tablama u lokalnim samoupravama i prostorima koje zajednica uobičajeno i često koristi, i na taj način će informisati širu javnost, vlasnike i korisnike o datumu presjeka i licima koje lica pogođena projektom mogu kontaktirati za više informacija. Ove informacije će uključivati postavljanje upozorenja da lica koje se u projektnom području nastane nakon datuma presjeka mogu biti iseljena bez prava na naknadu.

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
Ispunjenost uslova za naknadu	Zakon o eksproprijaciji prepoznaje samo stvarne nosioce prava svojine i nosioce prava koja su prepoznatljiva prema domaćim zakonima (stvarno vlasništvo). Na osnovu prava na adekvatno stanovanje, lica koja nemaju stvarno pravo svojine nad prostorom kojeg naseljavaju i koriste, posebno u vezi sa stambenim objektima, imaju pravo na naknadu.	Pored stvarnih vlasnika, ESS5 takođe prepoznaje i lica koja na datum presjeka nemaju zakonom prepoznato pravo na zemljište koje naseljavaju, kao lica koja ispunjavaju uslove za pomoć u raseljavanju i oporavku, kao i na naknadu za gubitak nepokretnosti (ne zemljišta) u visini vrijednosti zamjene.	Naknada i pomoć licima pogođenim projektom bez zakonskih prava će se vršiti u skladu sa principima i pravima navedenim u matrici prava ovog okvira za raseljavanje, ako su ta lica naseljavala oblast pogođenu projektom u vrijeme datuma presjeka. Izvršiće se popis i procjena nepokretnosti, a sve mjere će biti evidentirane u internom periodičnom (mjesečnom ili tromjesečnom) izvještaju o napredovanju projekta. U praksi nema nedostataka kada su u pitanju lica bez stvarnih prava (posebno u slučajevima fizičkog raseljavanja iz objekata izgrađenih bez građevinske dozvole). MKI je potvrdilo da se praksa ovog ministarstva zasniva na pravu na adekvatno stanovanje i nedavnoj odluci Suda za ljudska prava u Strazburu, Francuska.
Metodologija procjene vrijednosti za utvrđivanje naknade za resurse pričvršćene za tlo	Naknada za gubitak nepokretnosti i imovine treba da iznosi tržišnu vrijednost. Naknada se umanjuje za iznos amortizacije, uključujući i kapitalizovanu vrijednost. Naknade za upis i porez na prenos se ne pominju posebno.	Naknada u iznosu punog troška zamjene bez amortizacije.	Naknada i pomoć licima pogođenim projektom će biti u iznosu punih troškova zamjene, kako je i navedeno u matrici ispunjenosti uslova iz ovog okvira za raseljavanje.

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
Založni račun	Od korisnika eksproprijacije se zahtjeva da kod Ministarstva finansija položi iznos procijenjenih sredstava za plaćanje naknade, i to prije početka eksproprijacije.	Ako postoje značajne poteškoće u vezi sa isplatom naknade pojedinim pogođenim licima, izuzetno i uz prethodnu saglasnost Banke, Jedinica za implementaciju projekta može položiti iznos naknade (uvećan za nepredviđene troškove) na kamatonosni založni račun ili na drugi založni račun.	Sredstva za naknadu u skladu sa zahtjevima Okvira za raseljavanje, uključujući iznos za nepredviđene troškove položen na račun kod Ministarstva finansija, biće blagovremeno dostupna licima koja su ispunila uslove za naplatu naknade kada problemi budu riješeni. Založni računi će biti izuzetak, oni nijesu namijenjeni za redovno korišćenje da bi se odložilo rješavanje uobičajenih komplikacija u implementaciji plana za raseljavanje. Ovi računi se neće koristiti osim ako MKI može da dokaže da je iscrpeo sve druge ne dokaže da je iscrpilo sve druge razumne napore na rješavanju spora u vezi sa naknadom.
Preuzimanje prava svojine nad zemljom i drugim nepokretnostima	Otkup zemljišta i drugih nepokretnosti može se sprovesti kada rješenje o eksproprijaciji postane pravosnažno i kada se obezbijede naknada ili zamjena, ili u slučajevima kada je vlasnik odbio da primi naknadu. Izuzetno se preuzimanje zemljišta i drugih nepokretnosti u posjed može izvršiti prije pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji u hitnim slučajevima. U tom slučaju, lica pogođena projektom će moći da po izboru zahtijevaju utvrđivanje vrijednosti	Pravilo je da se preuzimanje nepokretnosti u posjed može izvršiti tek nakon pune isplate naknade. U određenim slučajevima mogu postojati značajne poteškoće u vezi sa isplatom naknade određenim licima pogođenim projektom, na primjer, nakon više propalih pokušaja da se kontaktiraju odsutni vlasnici, kada su lica pogođena projektom odbila naknadu ponuđenu u skladu sa odobrenim planom, ili kada su zemljište ili druge nepokretnosti pod teretom drugih potraživanja koja su predmet dugotrajnog pravnog postupka, te se u tim slučajevima Zajmoprimcu može dozvoliti da preuzme nepokretnost, ali samo uz prethodnu saglasnost Svjetske banke i nakon što dokaže da je na založni račun	Uzimanje zemljišta i drugih nepokretnosti u posjed nakon isplate naknade, ili nakon upućivanja predmeta žalbenom organu, ili ukoliko je ponuda za naknadu odbijena, ali tek nakon što su na založni račun kod Ministarstva finansija položena sredstava u visini procijenjene vrijednosti, u slučaju da se vlasnik nije složio sa ponuđenim iznosom naknade.

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
	imovine u trenutku uzimanja u posjed, ili u trenutku kada je postignut sporazum o naknadi.	položio adekvatna sredstva.	
Rodni aspekti	Muškarci i žene su jednaki pred zakonom Crne Gore, uključujući i prava na svojinu.	Perspektiva žena se mora dobiti kroz konsultacije, a njihovi interesi uzeti u obzir u svim aspektima. Dokumentaciju o vlasništvu ili posjedu i naknadu treba izdavati na ime oba supružnika gdje je to moguće, a drugi oblici pomoći pri raseljavanju, kao što su stručno osposobljavanje, pristup kreditima i mogućnosti zapošljavanja, treba da budu podjednako dostupni ženama i prilagođena njihovim potrebama.	Učešće žena u konsultacijama može biti ograničeno, naročito u nekim seoskim područjima. Po potrebi se mogu održavati konsultacije samo sa ženama. Dokumentaciju o vlasništvu ili posjedu i naknadu treba izdavati na ime oba supružnika gdje je to moguće, a drugi oblici pomoći pri raseljavanju, kao što su stručno osposobljavanje, pristup kreditima i mogućnosti zapošljavanja, treba da budu podjednako dostupni ženama i prilagođena njihovim potrebama.
Žalbeni mehanizam	Ne zahtjeva se postojanje žalbenog mehanizma namijenjenog isključivo za projekat.	Zajmoprimac će, u skladu sa ESS10, obezbijediti žalbeni mehanizam na projektu što je moguće u ranijoj fazi razvoja projekta, kako bi se blagovremeno rješavale specifične zabrinutosti u vezi sa naknadom, raseljavanjem ili mjerama vraćanja na nivo egzistencije, koje su raseljena lica (ili drugi) izrazila.	Jedinica za implementaciju projekta će uspostaviti žalbeni mehanizam na projektu, kako je opisano u Okviru za raseljavanje, koji će biti odgovarajući u odnosu na rizike i negativne uticaje projekta. Biće uspostavljene odgovarajuće, troškovno pogodne (besplatne) i pristupačne procedure za rješavanje zabrinutosti i žalbi; takvi

Predmet	Zakon o eksproprijaciji	ESS5 Svjetske banke	Nedostaci i mjere za premošćavanje nedostataka
			žalbeni mehanizmi treba da uzmu u obzir dostupnost pravosudnih službi i mehanizama za rješavanje sporova u zajednici i na tradicionalan način.
Monitoring i evaluacija	Ne zahtijevaju se nikakve posebne procedure monitoringa, osim proceduralnog administrativnog institucionalnog nadzora.	Zajmoprimac će utvrditi postupke za monitoring i evaluaciju implementacije plana, i preduzeće korektivne mjere ukoliko to bude neophodno za vrijeme implementacije, kako bi se ostvarili ciljevi utvrđeni u ESS. Obim aktivnosti monitoringa biće proporcionalan rizicima i uticajima projekta. Za sve projekte sa značajnim uticajem prinudnog raseljavanja, Zajmoprimac će angažovati stručna lica za pitanja raseljavanja, koji će pratiti realizaciju planova raseljavanja, po potrebi pripremati korektivne radnje, savjetovati o usklađenosti sa ESS i sastavljati periodične izvještaje o monitoringu.	Jedinica za implementaciju projekta će biti nadležna za poslove monitoringa u skladu sa zahtjevima navedenim u ESS, ovom okviru za raseljavanje i svim narednim akcionim planovima za raseljavanja. Sve mjere monitoringa i evaluacije moraju biti prikazane i dokumentovane tako da ispunjavaju zahtjeve Svjetske banke, i biće evidentirane u internom periodičnom (mjesečnom ili tromjesečnom) izvještaju o napredovanju projekta. Tokom procesa monitoringa, održavaće se konsultacije sa licima pogođenim projektom, kako je i opisano u Poglavlju 7.

3 Strategije raseljavanja na projektu

3.1 Ključni principi

Ministarstvo kapitalnih investicija je usvojilo sljedeće principe za upravljanje otkupom zemljišta i prinudno raseljavanje u okviru projekta:

- ulagaće se **napori na istraživanju alternativa**, kako bi se izbjeglo fizičko i ekonomsko raseljavanje, ili se makar svelo na najmanju moguću mjeru;
- **izrađiće se detaljni akcioni planovi za raseljavanje** u skladu sa zahtjevima ovog okvira za raseljavanje. Izrada akcionih planova će obuhvatiti socio-ekonomsko istraživanje i popis stanovništva, koji će identifikovati stvarne i neformalne korisnike zemljišta/nepokretnosti, kao i ugrožena lica/domaćinstva;
- **ugroženim licima** pogođenim otkupom zemljišta će biti pružena pomoć na osnovu njihovih specifičnih potreba, koje će biti identifikovane;
- ulagaće se naponi na **identifikaciji vlasnika i korisnika** zemljišta pogođenog projektom, a u izuzetnim slučajevima, kada takve mjere ne daju rezultate, biće postavljeni privremeni zastupnici za lica u odsustvu, koji će braniti njihove interese;
- **ispunjenost uslova će se utvrđivati u skladu sa Poglavljem 3.6.;**
- naknada za svaku pogođenu nepokretnost se obezbjeđuje u visini **punog troška zamjene**, bez obzira da li je nepokretnost zvanično registrovana ili ne;
- **u slučaju fizičkog raseljavanja, naknada će se obezbijediti prije stupanja u posjed** otkupljenih nepokretnosti; u slučajevima otkupa samo zemljišta, naknada se po pravilu obezbjeđuje kada rješenja o eksproprijaciji postanu pravosnažna, prije upisa zemljišta i bilo kakvih građevinskih radova, dok jedini izuzetak može biti u slučaju nemogućnosti identifikacije pogođenog vlasnika, nemogućnosti ostvarivanja kontakta s njim, ili kada se zahtijeva veći iznos naknade na osnovu žalbe podnesene Ministarstvu finansija. U takvim slučajevima, naknada će se isplaćivati po okončanju svih pravnih radnji u skladu sa zakonom;
- naknada i pomoć će se **podjednako** isplaćivati **muškarcima i ženama**;
- uspostaviće se i voditi **žalbeni mehanizam**, koji će sve vrijeme trajanja projekta biti u funkciji;
- **monitoring** implementacije Okvira za raseljavanje i pratećih akcionih planova za raseljavanje će se redovno sprovoditi, uključujući pripremu i podnošenje izvještaja o završetku procesa raseljavanja. Implementaciju Okvira za raseljavanje i ishode će pratiti i ocjenjivati Jedinica za implementaciju projekta, a sve mjere se moraju prikazati i dokumentovati na način koji odobrava Svjetska banka, kao i evidentirati u zahtjevima za izvještavanje, kako je definisano u Plan upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima.

3.2 Datum presjeka

U cilju sprečavanja spekulacija sa zemljištem i nepokretnostima, priliv i doseljavanje u projektno područje, Okvir za raseljavanje je definisao dan početka popisa kao datum presjeka. Lica koja se nakon datuma presjeka dosele u projektno područje neće imati pravo na naknadu, niti bilo koji drugi oblik pomoći za raseljavanje. Slično tome, nepokretnosti (kao što su zgrade, usjevi, voćnjaci i šumske parcele) podignute izgrađena nakon datuma presjeka neće biti predmet plaćanja naknade.

Objaviće se i obavještenje o moratorijumu sa navedenim datumom presjeka. Ovo obavještenje će sadržati informaciju da lica koja se dosele u projektno područje poslije datuma presjeka mogu biti raseljena bez naknade. Takođe, na početku popisa, svaki ispitanik će biti obaviješten o datumu moratorijuma i relevantnim posljedicama ukoliko započne bilo kakve aktivnosti poslije početka popisa.

Svako pitanje, zabrinutost ili zahtjev za dodatnim objašnjenjima o uticajima i posljedicama datuma presjeka upućuje se žalbenom mehanizmu za projekat preko određenih kanala, kako je predviđeno u Poglavlju 7.

3.3 Popis i socio-ekonomsko istraživanje

Popis i inventar nepokretnosti se sprovode kako bi se identifikovala lica pogođena projektom koja ispunjavaju uslove za plaćanje naknade, kao i kategorije uticaja neposredno uzrokovanih implementacijom projekta.

Podaci iz popisa se moraju potkrijepiti i uporediti sa sljedećim informacijama:

- listom i mapom pogođenih zemljišnih parcela, koje sadrže prikaz ukupno zahvaćene površine, sa registarskim brojevima, tipom zemljišta (poljoprivredno, građevinsko, industrijsko) i trenutnom namjenom zemljišta (pašnjak, livada, šuma, voćnjak i slično);
- listom i mapom glavnih objekata koji se nalaze na svakoj zemljišnoj parceli, njihovom namjenom (stambeni ili poslovni objekti), površinom i pravnim statusom, bilo da se radi o formalnim (uknjiženi, sa građevinskom dozvolom) ili neformalnim objektima (neuknjiženi, bez građevinske dozvole). Važno je napomenuti da je naprijed navedena lista samo indikativna i da navodi primjere mogućih kategorizacija pogođenog zemljišta, objekata i lica iz popisa.

Ministarstvo kapitalnih investicija će preko svoje Jedinice za implementaciju projekta sprovesti socio-ekonomsko istraživanje o licima pogođenim projektom, uključujući sva lica koja trpe uticaje u vezi sa raseljavanjem, ograničenjima korišćenja zemljišta i javnih površina. Cilj socio-ekonomske procjene je formiranje stvarne slike socio-ekonomskih uslova svih pogođenih lica, domaćinstava i preduzeća. Prikupljeni podaci moraju biti upotrebljivi za identifikaciju uticaja i osmišljavanje odgovarajućih mjera za ublažavanje. Primarna svrha socio-ekonomskog istraživanja je sticanje uvida u životni standard pogođenih lica/domaćinstava, njihovih izvora prihoda, pristupa uslugama i infrastrukturi. Upitnici bi trebalo da budu prilagođeni određenom projektu, a njihovu izradu bi trebalo da vode stručnjaci iz domena socijalne politike koji imaju iskustva u izradi i sprovođenju takvih istraživanja, po mogućnosti baš onih za potrebe raseljavanja. Obrasci upitnika treba da budu različiti za različite ciljne grupe shodno potrebama – na primjer, za domaćinstva koja će se fizički raseljavati, za preduzeća, za seoska i gradska područja. Upitnici će sadržati odjeljak za komentare, u kojem će ispitanici moći da upišu sva zapažanja o pitanjima koja nijesu obuhvaćena istraživanjem, ali bi mogla biti značajna za planiranje procesa raseljavanja. Obrasci upitnika su već testirani, što je pomoglo u preciziranju forme i trajanja istraživanja. Rezultati istraživanja će biti predstavljeni u planu za raseljavanje/obnovu egzistencije, sadržaće opis zašto su i kako su osmišljene određene mjere ublažavanja. Istraživanjem se takođe upotpunjavaju podaci iz popisa. Podaci prikupljeni istraživanjem takođe služe kao osnova za monitoring uticaja i procjenu ostvarenog napretka u obnavljanju životnog standarda/egzistencije tokom i nakon sprovođenja procesa raseljavanja. Upoređivanjem podataka prikupljenih nakon raseljavanja kroz aktivnosti monitoringa sa podacima prikupljenim kroz socio-ekonomsko istraživanje na početku dobiće se informacije o tome da li su se egzistencija i životni standard poboljšali, pogoršali, ili su ostali isti.

Procjenom će se identifikovati uticaji unutar društvenog konteksta projekta, kao i potrebe i prava pogođenih lica, i osmisliće se odgovarajuće radnje za ublažavanje i svođenje uticaja raseljavanja na najmanju moguću mjeru.

Radi poštovanja zaštite podataka o ličnosti predviđene Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti Crne Gore (Službeni list br. 079/08, 070/09, 044/12 i 022/17), detaljne Excel tabele koji sadrže pojedinačne podatke će se čuvati se kao posebna datoteka u bazi podataka Jedinice za implementaciju projekta Ministarstva kapitalnih investicija, biće dostupna samo na zahtjev sa opravdanim interesom i neće se objavljivati.

3.4 Ranjive grupe i pojedinci

U ovom trenutku nije bilo moguće sprovesti čak ni preliminarnu procjenu ugroženosti za identifikaciju ranjivosti u specifičnom kontekstu raseljavanja uzrokovanog projektom i u širem okruženju. Međutim, polazni nacionalni uslovi i nedavni sličan projekat omogućili su identifikaciju sljedećih situacija koje bi mogle da podstaknu pojavu ranjivosti:

- (i) ograničen pristup informacijama zbog starosti, fizičkih nedostataka i mjesta stanovanja (staračka domaćinstva, nepismena lica, lica koja žive u udaljenim područjima, lica sa nižim stepenom obrazovanja, i slično) – moguće mjere za ublažavanje: dodatne i pojedinačne konsultacije, mogućnost komunikacije preko lokalnih predstavnika, odnosno mjesnih zajednica;
- (ii) neformalni vlasnici/zakupci stambenih prostora.

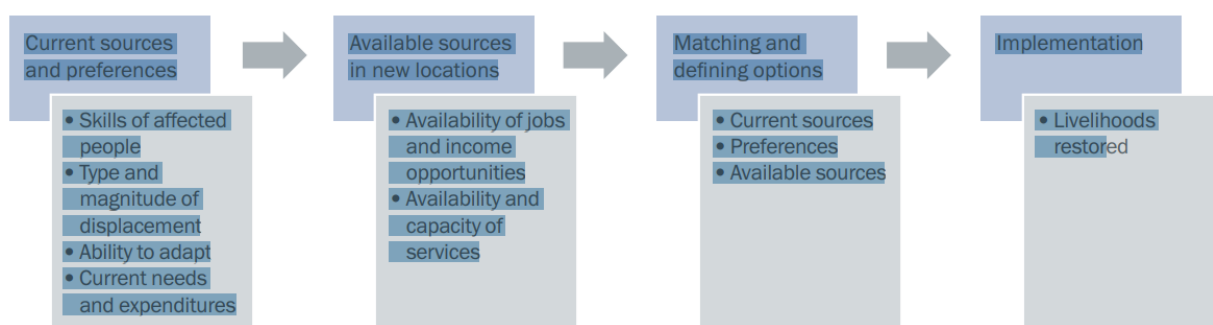
Socio-ekonomsko istraživanje sadrži i dio sa procjenom ugroženosti. Rezultati procjene će omogućiti primjenu prilagođene dodatne pomoći i podrške kako bi se riješile specifične ranjivosti.

3.5 Mjere za obnovu egzistencije

Mjere za obnovu egzistencije se sprovode da bi se osiguralo da pogođena lica obnove ili, ako je moguće, poboljšaju svoj životni standard, egzistenciju i aktivnosti zapošljavanja u odnosu na sve to prije implementacije projekta. Od izuzetne je važnosti da socio-ekonomska istraživanja s početka u potpunosti obuhvate i životni standard i sve vrste sredstava za život (novčana i nenovčana) od kojih raseljeno lice/domaćinstvo/preduzeće zavisi. Međutim, može se desiti da neke forme sredstava za život ne budu prijavljene u istraživanju, ukoliko se radi o neformalno ili nezakonito stečenim sredstvima. Obnova egzistencije mora biti u koordinaciji sa fizičkim raseljavanjem i obuhvaćena u izboru lokacija za raseljavanje. Rješenja za obnavljanje i poboljšanje egzistencije moraju biti odgovarajuća u odnosu na lokalni kontekst i okolnosti. Ministarstvo kapitalnih investicija će istražiti dostupne opcije i mogućnosti za obnavljanje egzistencije tamo gdje pogođena lica već žive (ili u blizini tih lokacija) i uzeti to u obzir u procesu donošenja odluka. Potrebne su konsultacije sa relevantnim zainteresovanim stranama, posebno sa pružaocima usluga i preduzećima aktivnim u ovim oblastima (službe za zapošljavanje, lokalna preduzeća, agencije koje pružaju usluge obrazovanja i/ili stručnog osposobljavanja, mikro zajmove itd.). Treba osmisлити takve aranžmane da lica pogođena projektom imaju prioritet u pristupu radnim mjestima koje otvara projekat, kako tokom izgradnje, tako i tokom eksploatacije projekta.

Cilj projekta će biti da se adekvatnom naknadom i dodatnom podrškom licima omogući da nastave sa istim aktivnostima kao i prije raseljavanja, na istim ili obližnjim lokacijama.

Slika u nastavku prikazuje korake i faktore za definisanje opcija za obnavljanje egzistencije.

(Prevod ilustracije, odozgo na dolje, slijeva na desno: Aktuelni izvori i preferencije; vještine pogođenih lica, vrsta i opseg raseljavanja, sposobnost prilagođavanja, aktuelne potrebe i izdaci; Izvori dostupni na novim lokacijama; dostupnost poslova i mogućnosti zarade, dostupnost i kapaciteti usluga; Poređenje i definisanje opcija; aktuelni izvori, preferencije, dostupni izvori; Implementacija; obnovljena egzistencija)

3.6 Kriterijumi za utvrđivanje ispunjenosti uslova za ostvarenje prava

Pravo na naknadu, u skladu sa principima dodjele naknade iz ovog okvira za raseljavanje, i druge oblike sredstava za obnovu ima svako lice pogođeno otkupom zemljišta u vezi sa projektom ili ograničenjima korišćenja zemljišta, fizičkim raseljavanjem (preseljenje, gubitak stambenog zemljišta ili gubitak skloništa), ekonomskim raseljavanjem (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili svim navedenim. Utvrđivanje ispunjenosti uslova zasniva se na popisu stanovništva i inventaru nepokretnosti pogođenih projektom, kako bi se omogućila puna naknada u skladu sa Matricom prava. Lica identifikovane prije datuma presjeka imaju pravo na naknadu u skladu sa principima za dodjelu naknade u skladu sa ovim okvirom za raseljavanje.

Lica pogođena projektom definisana su tako da obuhvataju sljedeće kategorije:

- Lica sa stvarnim pravom svojine nad zemljištem, koji gube cjelokupno ili dio svog zemljišta;
- Lica sa stvarnim pravom svojine, koji imaju nepokretnu imovinu sa ili bez građevinske dozvole na zemljištu koje je predmet eksproprijacije;
- Lica sa stvarnim pravom svojine nad preduzećima koja su pogođena gubitkom cijelog ili dijela zemljišta na kojem se preduzeća nalaze;
- Lica sa stvarnim pravom svojine nad gazdinstvima (stočarstvo) i poljoprivredni prerađivači koji su pogođeni gubitkom cijelog ili dijela zemljišta na kojem obavljaju djelatnost;
- Lica sa stvarnim pravom zakupa na privatnom ili javnom zemljištu;
- Lica sa stvarnim pravom svojine nad zemljištem koje će biti privremeno potrebno u fazi izgradnje;
- Lica ili preduzeća bez stvarnog prava svojine na pogođenom zemljištu, čija egzistencija, međutim, direktno zavisi od zemljišta ili preduzeća pogođenih projektom (npr. oni koji obrađuju pogođeno poljoprivredno zemljište ili rade u pogođenim preduzećima);
- Lica bez stvarnog prava svojine ili korišćenja, koja su, međutim, uspostavila korišćenje javnog ili privatnog zemljišta ulaganjem u nepokretne objekte, usjeve, šume, drveće, voćke, vinograde, zrenje usjeva i vrijeme potrebno za njihovu reprodukciju;
- Lica bez bilo kakvog stvarnog ili prepoznatljivog zakonskog prava na imovinu koju su naseljavali prije datuma presjeka;
- Svi pogođeni objekti u zajednici će se takođe obnavljati ili će biti obezbijedena neophodna podrška.

3.7 Matrica prava

Prava za različite kategorije uticaja i lica pogođena projektom će se dodjeljivati u skladu sa Matricom prava usvojenom u ovom okviru za raseljavanje. Kao opšte pravilo, to će se dešavati u slučaju:

fizičkog raseljavanja pogođenih lica, kojima se nudi izbor između izvodljivih opcija raseljavanja, uključujući adekvatan zamjenski smještaj ili novčanu naknadu u visini zamjenske cijene; takođe im se nudi pomoć pri preseljenju koja odgovara potrebama svake grupe raseljenih lica i njihovom gubitku imovine;

u svim slučajevima ekonomskog raseljavanja, kada potprojekti utiču na egzistenciju ili ostvarivanje prihoda, mjere će biti osmišljene tako da se pogođenim licima omoguće da poboljšaju, ili makar povrate, svoje prihode ili egzistenciju.

skup prava, ispunjenost uslova za naplatu naknade i metode procjene iznosa naknade za otkup zemljišta i raseljavanje u ovom okviru za raseljavanje sumarno su prikazani u Tabeli 2 u nastavku. Jedini uticaji, ukoliko ih uopšte bude, očekuju se usljed trajnog gubitka građevinskog, poljoprivrednog, šumskog zemljišta i/ili pašnjaka. Međutim, s obzirom na okvirni pristup, ovaj okvir za raseljavanje obuhvatio je širu matricu.

Tabela 2: Matrica prava

Vrsta gubitka	Korisnik prava	Politika plaćanja naknade
Ekonomsko raseljavanje		
Zemljište		
Trajni gubitak građevinskog, poljoprivrednog, šumskog zemljišta i/ili pašnjaka, bez obzira na težinu gubitka (bilo da se radi o djelimičnom ili potpunom gubitku)	Vlasnik sa stvarnim pravom svojine (uključujući vlasnika sa zakonski priznatim pravom svojine)	Novčana naknada u visini punih troškova zamjene, ili Zamjena zemljištem sličnog kvaliteta, površine i lokacije. Informisanje o otkupu zemljišta najmanje šest mjeseci prije ulaska u posjed, kako bi se licima u zakupu omogućilo da nađu alternativnu opciju i oslobode zemljište pogođeno projektom.
	Korisnik sa stvarnim pravom korišćenja (zakupac) zemljišta koji se bavi poljoprivredom na osnovu ugovora	Najava otkupa najmanje tri mjeseca prije ulaska u posjed kako bi se zakupcu omogućilo da nađe drugu zemljišnu parcelu za iznajmljivanje.
	Neformalni korisnik zemljišta (korisnici poljoprivrednog zemljišta, čija se egzistencija zasniva na zemljištu)	Pomoć pri identifikaciji zamjenskog zemljišta/resursa za korišćenje, prije stupanja u posjed. Informisanje o otkupu zemljišta najmanje šest mjeseci prije ulaska u posjed, kako bi se neformalnim korisnicima zemljišta omogućilo da nađu alternativnu opciju i oslobode zemljište pogođeno projektom.
Poljoprivredno, šumsko zemljište i/ili pašnjaci postaju ekonomski neodrživi	Vlasnici nepokretnosti ili korisnici javnog/državnog građevinskog zemljišta	U slučaju da preostala površina zemljišta nije održiva (procjenu održivosti zemljišta će od slučaja do slučaja vršiti nezavisni procjenitelj, pri čemu će se u obzir uzimati ekonomski pokazatelji, kao i bezbjednost i pristupačnost za lica koja koriste ili naseljavaju te površine), ona na zahtjev pogođenog lica može postati predmet eksproprijacije, a licu se isplaćuje naknada prema vrsti nepokretnosti. Sve površine identifikovane kao ekonomski neodržive-narušeno zemljište, takođe će biti predmet eksproprijacije ukoliko vlasnik to bude zahtijevao i ukoliko ovlašćeni procjenitelj utvrdi da je zemljište neodrživo.
BILJKE I OBJEKTI NA POLJOPRIVREDNOM ZEMLJIŠTU (osim kuća)		
Gubitak godišnjih usjeva, koji se nijesu mogli ubrati prije preuzimanja zemljišta	Vlasnici usjeva sa ili bez stvarnog prava svojine	Ubiranje plodova, ili Novčana naknada u visini troškova zamjene. Gubitak godišnjeg prinosa će se izbjegavati

		prilagođavanjem dinamike izgradnje.
Gubitak višegodišnjih biljaka i drveća (vočki, vinograda i drugog plodonosnog bilja)	Vlasnici biljaka, bez obzira na njihova stvarna prava i vrste prava na zakup zemljišta	Pravo na ubiranje plodova ili sječu, i Novčana naknada u visini troškova zamjene prema sorti, godini i produktivnoj vrijednosti, uključujući vrijednost vremena potrebnog za proizvodnju tih usjeva i gubitak neto prihoda, kao i troškove ulaganja (rad i radna snaga) za podizanje novog vinograda, voćnjaka ili slično, sve to trenutka kada oni dostignu pun potencijal rađanja.
Pogođeni vinogradi i voćnjaci koji još nijesu imali rod		Ubiranje plodova/prinosa Novčana naknada dovoljna za ponovno podizanje ili kupovinu sličnog vinograda ili voćnjaka, uključujući vrijednost vremena potrebnog za dostizanje reprodukcije zamjenskog vinograda ili voćnjaka i gubitak neto prihoda.
Drvena masa (zrela ili približno zrela)		Sječa šume, ili Pokriće troškova zamjene utvrđenih na osnovu vrijednosti drvene mase po stablu, po tržišnoj cijeni.
Šume bez zrele drvene mase		Sječa šume, ili Novčana naknada dovoljna za ponovno podizanje slične šume, uključujući vrijednost vremena potrebnog za dostizanje reprodukcije zamjenske šume i gubitak neto prihoda.
Rasadnici koji još ne daju prinose		Novčana naknada dovoljna za ponovno podizanje sadnog materijala (rasadnik i drugi reproduktivni materijal).
Objekti za držanje i tovljenje stoke (barake, štale, i slično)	Vlasnici objekata za držanje stoke	Novčana naknada u visini troškova zamjene, ili Na zahtjev vlasnika nepokretnosti, ukoliko su ispunjeni zakonski uslovi, odgovarajuća zamjenska nepokretnost i troškovi preseljenja i administrativnih taksi za prenos vlasničkih prava, ako postoje; i Podrška za vrijeme prelaska uz istovremenu identifikaciju održive zamjenske lokacije ako vlasnik nema sopstvenu alternativnu lokaciju, i Gubitak neto prihoda za vrijeme prelaznog perioda (utvrđen na osnovu istraživanja u popisu). Pored toga, uplata novčane pomoći za prelazni period, ako je potrebno.
Uticaj na zaposlene u sektoru poljoprivrede ili na lica koja se bave preradom poljoprivrednih proizvoda	Zaposleni	U slučaju narušavanja izvora prihoda, podrška u prelaznom periodu, i Prioritet u zapošljavanju na projektu, ako je moguće i od slučaja do slučaja (u skladu sa socijalnom procenom iz Akcionog plana za raseljavanje)

POSLOVANJE (ali ne poljoprivredna djelatnost)		
Poslovni objekti (prodavnice, poslovni prostori) i slično	Vlasnik sa stvarnim pravom svojine (uključujući vlasnika sa zakonski priznatim pravom svojine)	Novčana naknada u visini troškova zamjene, uključujući poreze, i Troškovi preseljenja i ugradnje opreme i inventara, i Gubitak neto prihoda za vrijeme prelaznog perioda (utvrđen na osnovu istraživanja u popisu i zvaničnih finansijskih izvoda)
	Korisnik sa stvarnim pravom korišćenja (zakupac)	Naknada za sva poboljšanja na objektima (kao što su obnova, opremanje, i slično). Naknada se isplaćuje u visini troškova zamjene, i Troškovi preseljenja i ugradnje opreme i inventara, i Zamjenske prostorije za iznajmljivanje ukoliko su prostorije bile iznajmljene od države, i Gubitak neto prihoda za vrijeme prelaznog perioda (utvrđen na osnovu istraživanja u popisu).
	Lica pogođena projektom bez stvarnog prava svojine, vlasnici bez stvarnog prava svojine (objekat izgrađen bez građevinske dozvole na sopstvenoj parceli, ili zemljište u vlasništvu trećih lica – često u državnom vlasništvu)	Novčana naknada za zamjenski objekat u visini troškova zamjene, uključujući poreze, i Novčana pomoć u prelaznom periodu u trajanju do tri mjeseca u visini operativnih troškova, uključujući troškove preseljenja i ugradnje opreme i inventara, i Naknada za troškove identifikacije održive alternativne lokacije.
Gubitak djelatnosti koja nije zasnovana na poljoprivredi	Vlasnik djelatnosti (bez obzira da li je djelatnost registrovana, i pod uslovom da bavljenje tom djelatnošću nije kažnjivo zakonom)	Troškovi preseljenja, uključujući naknadu za nepokretni inventar i investicione troškove zamjene, i Novčana pomoć u prelaznim periodu za gubitak neto prihoda za vrijeme trajanja prelaznog perioda (neto prihod utvrđen na osnovu istraživanja iz popisa i na osnovu zvaničnih podataka o oporezivim prihodima), i Podrška za obnovu egzistencije u skladu sa Akcionim planom za raseljavanje.
Gubitak djelatnosti koja nije zasnovana na poljoprivredi	Zaposleni	Ukoliko dođe do raskida ili prekida radnog odnosa usljed otkupa zemljišta, isplaćuje se novčana pomoć u iznosu izgubljenog prihoda. Utvrđuje se od slučaja do slučaja, i Stručno osposobljavanje za alternativni posao, ako je moguće, i Prioritet u zapošljavanju na projektu, ako je moguće i od slučaja do slučaja (u skladu sa socijalnom procjenom iz Akcionog plana za raseljavanje).

Gubitak objekata (kuća, stanova) u zakupu i onih koji predstavljaju izvor sredstava za život	Vlasnik nepokretnosti	Novčana naknada za izgubljene nepokretnosti u visini punih troškova zamjene, i Troškovi preseljenja (novčana pomoć za selidbu) i jednokratna novčana pomoć (novčana pomoć za prelazni period, ako je izdavanje u zakup bio glavni izvor sredstava za život).
FIZIČKO RASELJAVANJE		
Objekti (stambene zgrade, kuće, stanovi, i slično)	Vlasnik sa stvarnim pravom svojine (uključujući vlasnika sa zakonski priznatim pravom svojine)	Novčana naknada u visini troškova zamjene, ili Zamjenska nepokretnost jednake ili više vrijednosti u neposrednoj blizini ili u okolini nepokretnosti koja je predmet eksproprijacije, zajedno sa svim troškovima raseljavanja i administrativnim taksama za prenos vlasničkih prava, ako postoje, i
	Vlasnik bez stvarnog prava svojine – objekat je izgrađen bez građevinske dozvole na sopstvenoj parceli ako podliježe legalizaciji	Uplata iznosa za troškove raseljavanja (novčana pomoć za selidbu) i naknada drugih troškova za vrijeme raseljavanja, odnosno podrška u prelaznom periodu (novčana pomoć u prelaznom periodu). Vrsta, priroda i iznos ove pomoći utvrđuje se u Akcionim planovima za raseljavanje.
	Vlasnik bez stvarnog prava svojine – objekat je izgrađen bez građevinske dozvole na sopstvenoj parceli ili bez građevinske dozvole na tuđoj ili državnoj parceli – nema pravo na legalizaciju	Novčana naknada za objekat u visini troškova zamjene objekta, i Aranžmani kojima im se omogućava da steknu adekvatan smještaj sa sigurnošću zakupa (ukoliko nemaju objekte u vlasništvu), i Uplata iznosa za troškove raseljavanja (novčana pomoć za selidbu) i naknada drugih troškova za vrijeme raseljavanja, odnosno podrška u prelaznom periodu, i Novčana pomoć u prelaznom periodu. Vrsta, priroda i iznos ove pomoći utvrđuje se instrumentom za raseljavanje, tj. Akcionim planom za raseljavanje.
	Zakupac pogođene nepokretnosti	Uplata novčane pomoći za selidbu i naknada drugih troškova uzrokovanih raseljavanjem, kao i novčana naknada, tj. podrška u prelaznom periodu.
	Zakupac ili lice sa pravom stanovanja u državnom stanu	Obezbijediti prava zakupa ili stanovanja iste vrste u drugoj odgovarajućoj nepokretnosti socijalnog staranja ili u državnom vlasništvu u blizini, i Uplata troškova raseljavanja (novčana pomoć za selidbu) i naknada drugih troškova za vrijeme raseljavanja, tj. novčana pomoć u prelaznom periodu, i Pomoć u prelaznom periodu koja odgovara potrebama svake grupe raseljenih lica.
DRUGE SITUACIJE RASELJAVANJA		
Uticaji izazvani privremenim naseljavanjem zemljišta i štete na nepokretnosti unutar ili izvan područja sa pravom	Vlasnik sa stvarnim pravom svojine (uključujući vlasnika sa zakonski priznatim pravom svojine)	Tržišna cijena zakupa za vrijeme naseljenosti prostora. Zemlja se mora vratiti u izvorno stanje. Poboljšanje kvaliteta zemljišta kao rezultat nasipanja kultivacijskog sloja ne treba mijenjati, osim ako se drugačije ne dogovori sa licem pogođenim projektom, i

prolaza		Troškovi zamjene u skladu sa ovom matricom za pogođene usjeve, voćnjake, rasadnike itd., i Naknada za sve štete nastale na nepokretnosti, procijenjene po troškovima zamjene.
Uspostavljena trajna prava službenosti na nepokretnosti (npr. pravo prolaza preko zemljišta ili nepokretnosti)	Vlasnik nepokretnosti (uključujući vlasnika sa zakonski priznatim pravom svojine)	Naknada za umanjene tržišne vrijednosti zemljišta ili objekta zbog uspostavljanja prava službenosti, i Naknada u iznosu troškova zamjene za pogođene usjeve, voćnjake, rasadnike itd. u skladu sa relevantnim odjeljkom ove matrice, i Naknada za bilo kakav trajni gubitak prihoda zbog prava službenosti po troškovima zamjene, za koje ovlašćeni procjenitelj izvrši procjenu potencijala neto prihoda od zemljišta poslije uspostavljanja prava službenosti.
Uticaj na ugrožene grupe	Ugrožena lica pogođena projektom	Pored svih prava definisanih u ovoj matrici, ugroženim licima će biti pružena dodatna pomoć, uključujući pravnu pomoć i podršku. Svaka dodatna podrška pogođenim ugroženim domaćinstvima će se utvrđivati po principu od slučaja do slučaja, u okviru socio-ekonomskog istraživanja. Biće uzeti u obzir ključni pokretači stanja ugroženosti, a obavljaće se i konsultacije sa licima pogođenim projektom. U okviru Akcionog plana za raseljavanje će se razviti detaljna metodologija zasnovana na socio-ekonomskim istraživanjima. Ovim licima pogođenim projektom daje se prioritet pri zapošljavanju na projektu ako je to moguće.
Neutvrđeni uticaj	Bilo koje od gore navedenih lica	Svi neutvrđeni uticaji će se ublažavati u skladu sa principima i ciljevima ovog okvira za raseljavanje.

3.8 Prava – relevantna razmatranja

Pored dosad navedenih, u nastavku su detaljnije objašnjene pojedine karakteristike prava:

Pravni status objekata: Status objekata (stambenih i poslovnih) može varirati od formalno izgrađenih objekata, sa svim odgovarajućim dozvolama, koji su upisani u katastar nepokretnosti, do onih koji su izgrađeni neformalno, bez potrebnih dozvola (tj. građevinske dozvole) i nijesu upisani u katastar nepokretnosti. Neformalno izgrađeni objekti (ili djelovi objekata) mogu se podijeliti na one koji podliježu legalizaciji (obično izgrađeni bez dozvola, ali u skladu sa urbanističkim planovima i na sopstvenim zemljišnim parcelama), i na one koji ne podliježu pravu na legalizaciju u skladu sa propisima Crne Gore (objekti nijesu u skladu sa urbanističkim planovima, ili postoji otvoreno pitanje vlasništva nad zemljištem – obično se grade na zemljištu u javnom ili državnom vlasništvu). U svim ovim situacijama, vlasništvo nad objektima nije upitno, ali bi status u procesu eksproprijacije mogao biti. Zakon o eksproprijaciji Crne Gore se za podatke o objektima i vlasništvu nad objektima poziva na katastar nepokretnosti.

U procesu raseljavanja, prema ovom okviru za raseljavanje, ovo pitanje će se prevazići sprovođenjem detaljnog popisa i inventure nepokretnosti. Sve vrste objekata imaju pravo na naknadu, kako je definisano u odjeljku o pravima.

Izvori sredstava za život: Prihodi i izvori sredstava za život pogođenih lica/domaćinstva takođe mogu biti formalni i neformalni. Lica čiji su prihodi/izvori sredstava za život pogođeni projektom, bez obzira na njihov status, imaće pravo na naknadu i/ili pomoć, kako je definisano u Matrici prava.

Pomoć pri raseljavanju: Pomoć pri raseljavanju će se definisati na osnovu rezultata socio-ekonomskog istraživanja, u skladu sa specifičnim potrebama pogođenih lica. Ova pomoć se veoma često, ali ne isključivo, pruža ugroženim domaćinstvima i pojedincima koji su fizički ili ekonomski raseljeni zbog implementacije nekog projekta i može uključivati sljedeće:

- Pomoć za preseljenje u odgovarajući smještaj uz sigurnost zakupa. Na primjer, ugroženom domaćinstvu koje nema drugo mjesto stanovanja osim neformalne stambene strukture pogođene projektom, može se pomoći u preseljenju u opštinski socijalni stan, uz dugoročni ugovor kako bi se osigurala sigurnost zakupa;
- Pomoć u pronalaženju alternativnog poljoprivrednog zemljišta ili stambenih prostora, ako se izabere novčana naknada;
- Obezbjedivanje novčane pomoći u prelaznom periodu;
- Pomoć u procesu raseljavanja kroz pružanje podrške porodicama da se presele u drugi dom (selidba namještaja, opreme, ličnih porodičnih stvari, itd.).

Ministarstvo kapitalnih investicija će sarađivati sa institucijama, organizacijama i drugim zainteresovanim stranama koje mogu pomoći u pružanju potrebnih usluga, lokalnim samoupravama i drugim organizacijama, kako bi se licima pogođenim projektom pomoglo u pristupu odgovarajućim uslugama i/ili ostvarivanju prava na koja polažu zakonsko pravo.

Pomoć u obnavljanju egzistencije: Kada implementacija projekta dovede do gubitka izvora prihoda i/ili sredstava za život zbog ekonomskog raseljavanja lica pogođenih projektom, zajedno sa nadoknadom za imovinu pogođenu projektom, Ministarstvo kapitalnih investicija će implementirati mjere za obnavljanje egzistencije, koje će biti detaljnije definisane Akcionim planom za raseljavanje. Takve mjere mogu obuhvatiti:

- Pristup mogućnostima zapošljavanja koje je stvorio projekat (ako je moguće);
- Novčana pomoć u prelaznom periodu za pokrivanje troškova ponovnog uspostavljanja djelatnosti na drugom mjestu;
- Pomoć u identifikaciji i pristupu drugim djelatnostima koje generišu prihode/sredstva za život;
- Pomoć u prekvalifikaciji za druge dostupne mogućnosti zapošljavanja;

- Pružanje podrške u prelaznom periodu pri ponovnom uspostavljanju poljoprivredne djelatnosti;
- Troškovi selidbe i/ili pomoć za prevoz opreme, mašina itd.

Pomoć za obnavljanje egzistencije će se definisati na osnovu rezultata socio-ekonomskog istraživanja, u skladu sa specifičnim potrebama pogođenih lica. Ministarstvo kapitalnih investicija će sarađivati sa institucijama, organizacijama i drugim zainteresovanim stranama koje mogu pomoći u pružanju potrebnih usluga, lokalnim samoupravama i drugim organizacijama, kako bi se licima pogođenim projektom pomoglo u pristupu odgovarajućim uslugama i/ili ostvarivanju prava na koja polažu zakonsko pravo.

Uticaji uzrokovani privremenim zauzimanjem zemljišta: Sve zemljišne parcele koje će se privremeno zauzeti za potrebe implementacije projekta moraju se u potpunosti sanirati i vratiti u funkciju po isteku ugovornog perioda za korišćenje zemljišta, kada zemljište bude vraćeno vlasnicima. Zemljište će biti očišćeno od otpada, a sva oprema će biti uklonjena. Poboljšanje kvaliteta zemljišta kao rezultat nasipanja kultivacijskog sloja ne treba mijenjati, osim ako se drugačije ne dogovori sa licem pogođenim projektom. Preventivne mjere mogu takođe uključiti zaštitu površinskog sloja zemljišta radi očuvanja kvaliteta zemljišta pogođenog projektom, koje će sprovoditi izabrani izvođači, a nadzor će vršiti Ministarstvo kapitalnih investicija. Cilj ovih mjera je da se vlasnicima ili korisnicima zemljišta omogući održavanje kvaliteta zemljišta najmanje na nivou prije realizacije projekta.

Postizanje standarda Svjetske banke za raseljavanje takođe zahtijeva razumijevanje različitih načina na koje projekat utiče na žene. Rodno osjetljive mjere će biti utvrđene prema pojedinačnim potrebama preko javnih konsultacija i socio-ekonomskog istraživanja. Međutim, iskustvo je pokazalo da većinu domaćinstava u javnim konsultacijama zastupaju muškarci. Zbog toga će Ministarstvo kapitalnih investicija organizovati dodatne fokus grupe, razgovore i javne konsultacije sa ženama pogođenim projektom, i povezać se sa odgovarajućim zainteresovanim stranama radi definisanja i sprovođenja mjera.

Da bi se postigao cilj identifikovanja, osmišljavanja i procjene projekta tako da može da promoviše rodno specifično ublažavanje uticaja i jednake razvojne mogućnosti za žene i muškarce, pomenute mjere mogu uključivati:

- dodatnu podršku domaćinstvima čiji su nosioci u pregovorima, pravnim procesima, obnavljanju egzistencije i zamjeni imovine žene;
- uključivanje žena u donošenje odluka o domaćinstvu (o vrsti naknade, potrebnim mjerama, itd.);
- dodatno uključivanje ženskog vođstva i javnog učešća.

Pomoć ugroženim grupama: Specifične mjere za pomoć ugroženim grupama identifikovanim u popisu i socio-ekonomskim istraživanjima će se definisati u skladu sa njihovim potrebama. Na primjer, da bi povratile svoju egzistenciju, određenim grupama može biti potrebna pravna ili druga pomoć, kao što je pomoć za unapređenje poslovanja, neka ugrožena domaćinstva će možda trebati dodatne usluge socijalnih radnika, a nacionalnim manjinama mogu biti potrebna dodatna razmatranja tokom procesa preseljenja u skladu sa jedinstvenom prirodom njihove narodnosti, religije, običaja, posebno RAE grupa. Nekim ugroženim licima pogođenim projektom može biti potrebna pomoć u pristupu isplatama socijalne pomoći na koje imaju pravo. Ministarstvo kapitalnih investicija će uspostaviti vezu sa lokalnom samoupravom u vezi pomoći i podrške ugroženim licima pogođenim projektom.

4 Instrumenti raseljavanja

4.1 Socijalna analiza potprojekata za otkup zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i uticaje prinudnog raseljavanja

Jedinica za implementaciju projekta će od lokalnih samouprava dobiti preliminarne informacije kada budu poznate lokacije predloženih potprojekata. Zahtijevane informacije će uključivati opis prirode, obima i lokacije predloženog potprojekta, sa pratećim mapama lokacija i svim drugim detaljima koji mogu biti potrebni. Korišćenjem upitnika za analizu raseljavanja iz Aneksa 2 ovog okvira za raseljavanje, stručnjak za socijalna pitanja u okviru Jedinice za implementaciju projekta će na licu mjesta provjeriti informacije dobijene u saradnji sa lokalnim vlastima, kako bi provjerio da li projekat ima potencijalne uticaje na prinudno preseljenje.

Analitičke aktivnosti su u nadležnosti Jedinice za implementaciju projekta. Izvještaje iz analiza odobrava rukovodilac ove jedinice i dostavlja ih Svjetskoj banci. Analiza će se oslanjati na sljedeće kriterijume i imaće za cilj da pouzdano utvrdi da li će predloženi potprojekti imati negativne uticaje na:

- gubitak skloništa, fizičko raseljavanje;
- sredstva/resurse ili pristup imovini/resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava za život;
- gubitak zemljišta ili gubitak pristupa zemljištu;
- gubitak posla, trajno ili privremeno;
- gubitak pristupa obrazovanju i zdravlju u zajednici;
- gubitak prava zajednice;
- ugrožena lica i domaćinstva.

Socijalnom analizom će se identifikovati lica sa stvarnim pravima svojine na zemljištu i nepokretnostima (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata zakonima zemlje). Analizom će se takođe identifikovati lica koja nemaju stvarna prava svojine na zemljištu, ali imaju pravo na takvo zemljište i nepokretnosti. Analitičar se neće isključivo oslanjati na korišćenje i analizu sekundarnih, lako dostupnih podataka, već će zahtijevati anketiranje na terenu kako bi se omogućila potvrda da sekundarni podaci daju istinitu, pouzdanu i tačnu sliku socijalnog okruženja. U slučajevima kada se pouzdane odluke ne mogu donijeti na osnovu terenske ankete, ulagaće se dodatni napor na pribavljanju i provjeri informacija kroz razgovore sa ključnim informatorima, diskusijama u fokus grupama i primjenom drugih adekvatnih metodologija. Ako se analizom utvrdi da su gore opisani uticaji prisutni na zemljištu pogođenom potprojektom, priprema se poseban akcioni plan za raseljavanje na osnovu principa i smjernica iz Okvira za raseljavanje.

4.2 Akcioni plan za raseljavanje (RAP)

Obim i nivo detalja akcionih planova za raseljavanje variraju u zavisnosti od obima i složenosti raseljavanja izazvanog potprojektom. Plan se zasniva na ažuriranim i pouzdanim informacijama o (a) predloženom potprojektu i njegovim potencijalnim uticajima na raseljena lica i druge negativno pogođene grupe, (b) odgovarajućim i izvodljivim mjerama ublažavanja, i (c) pravnim i institucionalnim aranžmanima potrebnim za efikasno sprovođenje mjera raseljavanja.

Svaki akcioni plan za raseljavanje izrađen za određenu lokaciju mora kao minimum sadržati sljedeće elemente u skladu sa ESS5:

- Opis projekta: opšti opis projekta i identifikaciju projektnog područja;
- Identifikaciju potencijalnih uticaja: aktivnosti koje dovode do raseljavanja, obim i opseg otkupa zemljišta i uticaja na objekte i druge nepokretnosti, ili uvedeno ograničenje korišćenja,

alternative koje se razmatraju da bi se izbjeglo ili na najmanju moguću mjeru svelo raseljavanje, mehanizme za svođenje raseljavanja tokom implementacije projekta na najmanju moguću mjeru itd.;

- Ciljeve: glavne ciljeve programa raseljavanja;
- Popis i osnovne socio-ekonomske elabore;
- Pravni okvir: prinudni otkup i uvođenje ograničenja korišćenja zemljišta i prirodu naknade u vezi s tim, u smislu kako metodologije procjene, tako i vremena izvršenja isplata, važećih pravnih i administrativnih procedura, uključujući opis pravnih lješkova dostupnih raseljenim licima u sudskom postupku, zakone i propise koji se odnose na agencije nadležne za sprovođenje aktivnosti raseljavanja, odstupanja, ako ih ima, između lokalnih zakona i praksi i ESS5, i mehanizme za premošćavanje takvih odstupanja itd.;
- Institucionalni okvir: identifikaciju agencija nadležnih za aktivnosti raseljavanja, procjenu institucionalnih kapaciteta tih agencija, korake koji se predlažu za unapređenje institucionalnih kapaciteta agencija itd.;
- Ispunjenost uslova za naplatu naknade: definiciju raseljenih lica i kriterijume za utvrđivanje njihovog prava na prijem naknade i druge pomoći pri preseljenju, uključujući relevantne datume presjeka;
- Utvrđivanje vrijednosti i nadoknađivanje gubitaka: metodologiju koja će se koristiti za procjenu gubitaka radi određivanja troška njihove zamjene; opis predloženih vrsta i iznosa naknade prema lokalnom zakonu i dodatnih mjera koje su neophodne da bi se dostigla vrijednost troškova zamjene;
- U slučaju projekata koji utiču na egzistenciju ili ostvarivanje prihoda, plan Zajmoprimca će sadržati i mjere kojima će se pogođenim licima omogućiti da poboljšaju, ili barem povrate, svoje prihode ili egzistenciju;
- Učešće zajednice: uključivanje raseljenih lica (uključujući zajednice domaćina, gdje je relevantno), strategiju za konsultacije i učešće raseljenih lica u osmišljavanju i sprovođenju aktivnosti raseljavanja, rezime iznijetih stavova i kako su izneseni stavovi uzeti u obzir, predstavljene alternative raseljavanja i izbori raseljenih lica, institucionalne aranžmane preko kojih raseljena lica mogu da prenesu svoje zabrinutosti organima projekta, i mjere kojima se osigurava da ugrožene grupe budu adekvatno zastupljene;
- Dinamiku implementacije: utvrđivanje datuma predviđenih za raseljavanje i procijenjenih datuma početka i završetka svih aktivnosti u okviru plana za raseljavanje;
- Troškove i budžet: sadrže kategorisane procjene troškova za sve aktivnosti raseljavanja;
- Žalbeni mehanizam: troškovno povoljne i pristupačne procedure za određeni potprojekat za rješavanje sporova sa trećim licima u vezi sa raseljavanjem ili preseljenjem;
- Monitoring i evaluaciju: aranžmane za praćenje aktivnosti raseljavanja i preseljenja koje sprovodi implementaciona agencija, dopunjeni nadzorom trećih strana, indikatore učinka za mjerenje inputa, rezultata i ishoda aktivnosti raseljavanja, uključivanje raseljenih lica u monitoring, itd.

Odredbe za prilagođavanje implementacije procesa raseljavanja treba da budu uključene u akcione planove za raseljavanje kako bi se odgovorilo na nepredvidljive uslove projekta ili neočekivane prepreke za postizanje zadovoljavajućih ishoda procesa raseljavanja.

Kada okolnosti projekta zahtijevaju fizičko raseljavanje lica (ili preduzeća), planovi za raseljavanje trebaju dodatne informacije i elemente planiranja. Dodatni zahtjevi uključuju:

- **Pomoć u prelaznom periodu:** opis oblika pomoći za preseljenje članova domaćinstva i njihove imovine u prelaznom periodu;
- Zaštita životne sredine i upravljanje planiranim lokacijama za preseljenje;
- **Konsultacije o aranžmanima za preseljenje:** opis procesa konsultacija sa fizički raseljenim licima o njihovim preferencijama u pogledu alternativa preseljenja, izbora u vezi sa oblicima naknade i pomoći u prelaznom periodu itd.

Predviđeni obim aktivnosti otkupa zemljišta je mali, ali u slučaju da se očekuje da će otkup zemljišta ili ograničenja korišćenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima izazvati značajno ekonomsko raseljavanje, akcioni planovi za raseljavanje treba da sadrže i aranžmane kojima se raseljenim licima u dovoljnoj mjeri omogućava da poboljšaju ili barem obnove svoju egzistenciju, ili se ovi aranžmani uključuju u poseban plan za poboljšanje egzistencije.

Ti aranžmani uključuju:

- **Direktnu zamjenu zemljišta:** za lica pogođena projektom čija se egzistencija zasniva na poljoprivredi, akcioni plan predviđa opciju za dobijanje zamjenskog zemljišta odgovarajuće proizvodne vrijednosti, ili pokazuje da nema dovoljno dostupnog zemljišta odgovarajuće vrijednosti, itd.;
- **Gubitak pristupa zemljištu ili resursima:** opisuje sredstva za dobijanje zamjenskih ili alternativnih resursa, ili na drugi način pruža podršku za alternativnu egzistenciju;
- **Podršku alternativnoj egzistenciji:** opisuje izvodljive aranžmane za dobijanje posla ili za osnivanje preduzeća, uključujući obezbjeđivanje relevantne dodatne pomoći, kao što su stručno osposobljavanje, krediti, licence ili dozvole ili specijalizovana oprema. Kao što je već napomenuto, planiranje egzistencije predviđa posebnu pomoć ženama, manjinama ili ugroženim grupama, koje se mogu naći u nepovoljnom položaju u obezbjeđivanju alternativnih sredstava za život;
- **Razmatranje mogućnosti ekonomskog razvoja:** identifikuje i procjenjuje sve izvodljive mogućnosti za promociju poboljšanja egzistencije kao rezultata procesa raseljavanja. Ovo može uključivati, na primjer, preferencijalne aranžmane zapošljavanja na projektima, podršku razvoju specijalizovanih proizvoda ili tržišta, preferencijalno komercijalno zoniranje i trgovinske aranžmane itd.;
- **Podrška u prelaznom periodu:** opisuje podršku u prelaznom periodu licima kojima će egzistencija biti narušena.

4.3 Proces izrade i odobrenja akcionih planova za raseljavanje

Aktivnosti na pripremi specifičnih akcionih planova za raseljavanje za potprojekte će biti objavljene na način kojim će se omogućiti konstruktivno učešće lica pogođenih projektom. To podrazumijeva da će faza preliminarnih priprema obuhvatiti objavljivanje priprema za popis stanovništva, kao i rezultata popisa uz poštovanje privatnosti podataka o ličnosti, zatim objavljivanje polazne socio-ekonomske procjene, i objavljivanje nacrtu akcionog plana za raseljavanje. Svrha objavljivanja i diskusija je da se osigura konstruktivno učešće lica pogođenih projektom u procesu pripreme, implementacije i monitoringa instrumenata za raseljavanje.

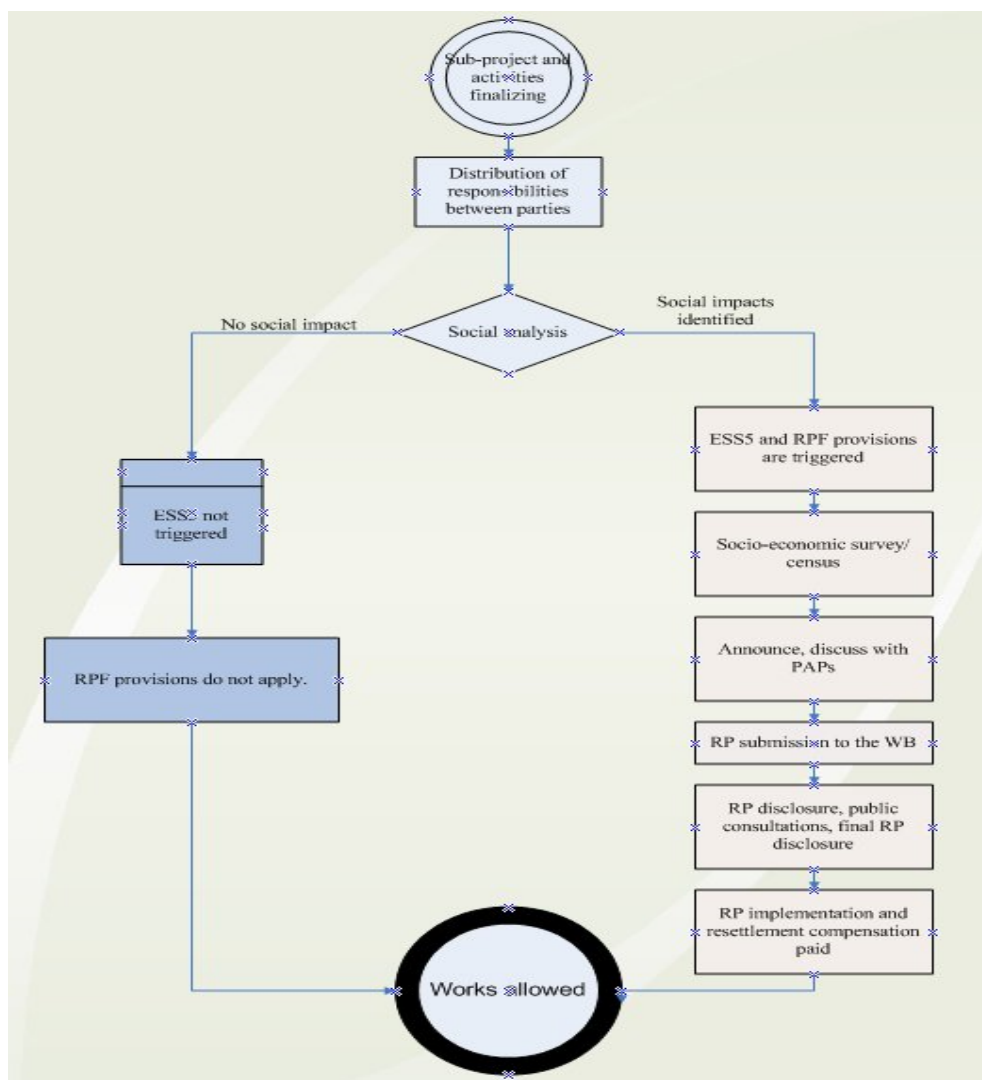
Popis i polazno socio-ekonomsko istraživanje čine ključne elemente akcionih planova za raseljavanje. Svrha popisa na nivou domaćinstava je identifikacija i utvrđivanje broja lica pogođenih projektom i inventura imovine pogođene projektom. Popis takođe služi i drugim bitnim svrhama:

- identifikaciji karakteristika raseljenih domaćinstava, uključujući opis proizvodnih sistema, rada i organizacije domaćinstva;
- pribavljanju polaznih podataka o egzistenciji lica pogođenih projektom (uključujući, po potrebi, obime proizvodnje i prihode koji potiču od formalnih i neformalnih privrednih aktivnosti) i životnom standardu (uključujući zdravstveno stanje) raseljene populacije;
- pribavljanju informacija o ugroženim grupama ili licima za koje će se možda morati donositi posebne odredbe;
- identifikaciji javne ili komunalne infrastrukture, nepokretnosti ili usluga koje mogu biti pogođene;
- obezbjeđivanju osnove za projektovanje i budžetiranje programa raseljavanja;
- uspostavljanju polaznih uslova za potrebe monitoringa i evaluacije.

Ukoliko Svjetska banka može smatrati to relevantnim, mogu se zahtijevati i dodatni elaborati o sljedećim temama radi dopune ili informisanja popisa stanovništva:

- sistem zakupa i prenosa zemljišta, uključujući popis prirodnih resursa u zajedničkoj imovini iz kojih ljudi generišu sredstva za život i izdržavanje, itd.;
- obrasci socijalne interakcije u pogođenim zajednicama, uključujući društvene mreže i sisteme socijalne podrške, i kako će na njih uticati projekat;
- socijalne i kulturne karakteristike raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (npr. organizacije u zajednici, grupe koje njeguju običaje, nevladine organizacije (NVO)) koje mogu biti od značaja za strategiju konsultacija i osmišljavanje i sprovođenje aktivnosti raseljavanja.

Prvi nacrt akcionog plana za raseljavanja dostavlja se Svjetskoj banci na pregled i odobrenje, nakon čega ga Jedinica za implementaciju projekta objavljuje (na engleskom i crnogorskom jeziku) u sredinama pristupačnim licima pogođenim projektom, u lokalnim novinama u zajednici ili zajednicama na koje se odnosi relevantni potprojekat, kao i na svom internet portalu, nakon čega slijede javne konsultacije sa lokalnim zajednicama i zainteresovanim stranama. Jedinica za implementaciju projekta takođe objavljuje sažetak akcionog plana za raseljavanje, kao vodič kroz proces otkup zemljišta i naknade, koji se dijeli ili tokom javnih konsultacija, ili na prvom sljedećem sastanku sa licima pogođenim projektom nakon što proces eksproprijacija počne. Sve ovo se radi kako bi lica pogođena projektom razumjela postupke naplate naknade i znala šta mogu da očekuju u različitim fazama potprojekta (na primjer, kada će im biti izdata ponuda, koliki rok će imati za odgovor na ponudu, žalbene procedure, pravne procedure koje treba poštovati ako pregovori ne uspiju itd.). Rezultati konsultacija dokumentuju se i saopštavaju u konačnom akcionom planu za raseljavanje i dostavljaju Svjetskoj banci, koja, ukoliko je saglasna, izdaje dopis „bez prigovora“. Konačni akcioni plan za raseljavanje se ponovo objavljuje u sredinama pristupačnim licima pogođenim projektom, u lokalnim novinama u zajednici ili zajednicama na koje se odnosi relevantni potprojekat, kao i na internet portalu Jedinice za implementaciju projekta, i stavlja na raspolaganje tokom cijelog životnog ciklusa potprojekta, za vrijeme implementacije akcionog plana i procesa raseljavanja.

Slika 5 – Dijagram postupka usvajanja akcionog plana za raseljavanje

(Prevod slike odozgo na dolje, slijeva na desno: Okončanje izrade potprojekta i aktivnosti; Raspodjela nadležnosti između relevantnih strana; Bez socijalnog uticaja; Socijalna analiza; Identifikovani socijalni uticaji; ESS5 se ne aktivira; (ispod) Odredbe Okvira za raseljavanje se ne primjenjuju; Pokreće se primjena odredbi ESS5 i Okvira za raseljavanje; Socio-ekonomsko istraživanje/popis; Objavljivanje, diskusije sa licima pogođenim projektom; Podnošenje plana za raseljavanje Svjetskoj banci; Objavljivanje plana za raseljavanje, javne konsultacije, objava konačne verzije plana; Implementacija plana za raseljavanje i isplata naknada za raseljavanje; Odobrenje radova)

Razmatranja u vezi sa COVID-19 – pošto bi aktuelna pandemija COVID-19 mogla da poprими nepredvidljiv obrt, može se desiti da izlasci na teren i putovanja ne budu dozvoljena. Socijalna istraživanja se mogu prilagođavati u zavisnosti od ozbiljnosti nefarmakoloških intervencija i mjera koje propisuju državni organi i Vlada Crne Gore. Projekat će u svakom slučaju pratiti relevantne nacionalne i smjernice SZO, kao i tehničku napomenu Banke: Javne konsultacije i uključivanje zainteresovanih strana u operacijama koje podržava Svjetska banka kada postoje ograničenja za održavanje javnih okupljanja.³

3

<https://worldbankgroup.sharepoint.com/sites/wbunits/opcs/Knowledge%20Base/Public%20Consultations%20in%20WB%20Operations.pdf>

4.4 Sprovođenje akcionog plana za raseljavanje

Sve dok se na završe akcioni planovi specifični za određene lokacije i dok ih Banka ne odobri, te dok se ne sprovedu mjere ublažavanja predviđene tim planovima, neće se vršiti nikakve radnje fizičkog i/ili ekonomskog raseljavanja u okviru bilo koje od aktivnosti.

4.5 Revizija raseljavanja

ESS5 se primjenjuje na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko raseljavanje preduzeto prije ili istovremeno sa implementacijom projekta, ali u očekivanju, odnosno, u pripremi za projekat. Ako se u socijalnoj analizi za potprojekat identifikuju takvi slučajevi, Jedinica za implementaciju projekta će pristupiti reviziji (uz eventualnu podršku spoljnih stručnjaka) radi: (a) dokumentovanja i procjene adekvatnosti primijenjenih mjera ublažavanja u svijetlu ESS5; (b) procjene usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom; (c) identifikacije nedostataka u ispunjavanju zahtjeva iz ESS5 i ovog okvira za raseljavanje; (d) identifikacije svih žalbi, pritužbe ili drugih neriješenih pitanja; i (e) utvrđivanja mjera za prevazilaženje identifikovanih nedostataka i rješavanje žalbi. Ova dubinska analiza se sprovodi u okviru dogovorenog vremenskog perioda koji uzima u obzir kontekst projekta i značaj prethodnog raseljavanja. Možda neće biti moguće zadovoljiti određene aspekte ESS5 retroaktivno, kao što su konsultacije i objavljivanje. Dubinska analiza može uključivati pregled relevantnih dokumenata, izlaske na teren, razgovore i konsultacije sa licima pogođenim projektom i drugim ključnim zainteresovanim stranama. Odobrenje Banke takvog izvještaja iz revizije i sprovođenja mjera za prevazilaženje odstupanja je u takvim slučajevima preduslov za početak potprojekata.

5 Konsultacije i objavljivanje

5.1 Javne konsultacije

Jedinica za implementaciju projekta će uspostaviti stalne odnose sa zajednicama pogođenim projektom, i to što je ranije moguće u procesu planiranja potprojekata, kao i tokom trajanja projekta. Proces uključenja pogođenih lica će osigurati konstruktivne konsultacije sa njima kako bi se došlo do zajedničkog razumijevanja prirode i trajanja uticaja, obezbijedilo informisano učešće u pitanjima koja se njih neposredno tiču, predlagale mjere ublažavanja, dijelile koristi od i mogućnosti razvoja i diskutovala pitanja implementacije. Pojedinačni sastanci sa licima pogođenim projektom se mogu održavati u vezi sa specifičnim slučajevima, uključujući i na zahtev samih tih lica. Svi dokumenti pripremljeni u okviru implementacije ovog okvira za raseljavanje, odnosno sam Okvir, bilo koji naknadno uključen potprojekat i relevantni akcioni plan, kao i Revizija raseljavanja, biće objavljeni na crnogorskom i engleskom jeziku i stavljeni na raspolaganje javnosti najkasnije 15 dana prije javnih konsultacija. Takođe će biti obezbijeđeno dovoljno vremena za prijem komentara iz javnih konsultacija. Javne konsultacije će biti najavljene preko lokalnih novina, društvenih medija, oglasnih tabli itd. i na internet portalu Jedinice za implementaciju projekta. Informacije o projektu i informacije o GM će se objavljivati na crnogorskom i albanskom jeziku, po potrebi.

5.2 Javne konsultacije o ovom okviru za raseljavanje

Kada Svjetska banka odobri nacrt Okvira za raseljavanja, biće održane javne konsultacije (mogu se održati istovremeno i za druge odobrene projektne dokumente). Okvir za raseljavanje će biti objavljen (na internet portalu Jedinice za implementaciju projekta) i dostupan javnosti na uvid najmanje 15 dana prije javnih konsultacija (u nastavku pogledati mjere socijalnog distanciranja koje se primjenjuju u okviru projekta u uslovim pandemije COVID-19), a predviđa se i dovoljno vremena za dostavljanje komentara i pitanja. Ministarstvo kapitalnih investicija će uložiti dodatne napore da promoviše i afirmiše dokument tako što će nacrt Okvira za raseljavanje direktno poslati interesnim institucijama koje su uključene i nadležne za otkup zemljišta i raseljavanje, uključujući lokalne samouprave na dionici pruge Bar – Podgorica. Pozivi za javne konsultacije će takođe biti poslati direktno interesnim institucijama i objavljeni u nacionalnim i lokalnim novinama zajednica za koje se zna da su, ili bi mogle biti pogođene projektom. Dalja saopštenja mogu se upućivati preko medija, prema potrebi (internet stranica, društvenih medija, TV i radio stanica) istovremeno sa objavljivanjem dokumenata.

Na listi pozvanih naći će se, između ostalih, predstavnici: državnih institucija, korisnika projekta, lokalnih samouprava, nevladinih organizacija, nacionalnih i lokalnih medija, javnosti.

Ishod javne konsultacije, ključne tačke diskusije i pitanja i komentari biće uključeni u konačnu verziju Okvira za raseljavanje.

U svijetlu uglavnom ukinutih, ali i dalje prisutnih ograničenja u vezi sa pandemijom COVID-19, projekat bi mogao da prilagodi načine komunikacije i konsultacija. Stoga, Ministarstvo kapitalnih investicija može usvojiti alternativne načine u skladu sa lokalnim zakonima, politikama i novim društvenim normama na snazi za ublažavanje prenošenja virusa, kao i sa Tehničkom napomenom Banke: Javne konsultacije i uključivanje zainteresovanih strana u operacijama koje podržava Svjetska banka kada postoje ograničenja za održavanje javnih okupljanja.⁴ Alternativni pristupi za konsultacije će uključivati:

- konsultacije u malim grupama ako su dozvoljena okupljanja manjeg broja ljudi, ili ulaganje razumnih napora da se sastanci održavaju putem interneta (npr. WebEx, Zoom, Skype, itd.); kada je moguće i prikladno, mogu se kreirati namjenske online platforme i grupe za diskusiju koje odgovaraju svrsi, a na osnovu vrste i kategorije zainteresovanih strana;

4

<https://worldbankgroup.sharepoint.com/sites/wbunits/opcs/Knowledge%20Base/Public%20Consultations%20in%20WB%20Operations.pdf>

- proširiti lepezu sredstva komunikacije i više se oslanjati na društvene medije, grupe za diskusiju, namjenske online platforme i mobilne aplikacije (npr. Facebook, Twitter, WhatsApp grupe, ViberApp grupe, internet linkove i stranice projekta itd.);
- koristiti tradicionalne kanale komunikacije kao što su TV, radio, namjenske telefonske linije, SMS poruke, javni oglasi kada zainteresovane strane nemaju pristup online kanalima ili ih ne koriste često. Tradicionalni kanali takođe mogu biti veoma efikasni u prenošenju relevantnih informacija zainteresovanim stranama i omogućiti im da daju povratne informacije i sugestije;
- Pažljivo birati mjesta održavanja na osnovu higijenskih i sanitarnih standarda koji se mogu održati tokom sastanaka;
- Kada je neophodno direktno uključivanje lica ili korisnika projekta, identifikovati kanale za direktnu komunikaciju sa svakim pogođenim domaćinstvom specifičnom kombinacijom poruka elektronske pošte, klasičnom poštom, preko online platformi, namjenskih telefonskih linija sa obučanim agentima;
- Svaki od predloženih kanala za uključivanje zainteresovanih strana treba jasno da precizira kako se mogu dostavljati povratne informacije i sugestije.

5.3 Evidencija uključivanja zainteresovanih strana (SEL)

Za dokumentovanje i evidentiranje svih aktivnosti uključivanja zainteresovanih strana, uključujući grupne i pojedinačne sastanke, bilo koji virtuelni sastanak ili uključenje, planirane ili spontane, formalne ili neformalne sastanke, telefonske razgovore, pisanu korespondenciju itd. vodiće se i održavati evidencija uključivanja zainteresovanih strana. Svaki unos u dnevnik mora da sadrži detalje o uključenim zainteresovanim stranama, datum, vrijeme i mjesto sastanka/način komunikacije, kraći opis tema o kojima se razgovaralo, prikupljene informacije, sažetak dobijenih povratnih informacija, ako ih je bilo, i kraće objašnjenje kako su povratne informacije uzete u obzir, ili razloge zašto nijesu. Dnevnik može imati i multimedijalnu opciju (fotografija, video) u podršku zapisima sa sastanaka, ukoliko su dostupni, i pisanim dokumentima o kojima se diskutovalo ili su izdati u vezi sa uključivanjem zainteresovanih strana.

Evidencija uključivanja zainteresovanih strana će predstavljati vrijedan alat koji sadrži pregled ključnih faza uključivanja i aktivnosti u okviru takvog uključivanja, koji olakšava praćenje implementacije Plana uključivanja zainteresovanih strana, potprojekata i akcionih planova za raseljavanje, povratnih informacija o procesu raseljavanja, procjeni osnaživanja lica pogođenih projektom uz dogovaranje paketa naknada, kako je predviđeno Okvirom za raseljavanje i specifičnim planovima za potprojekte. Evidencijom uključivanja zainteresovanih strana će upravljati stručnjak za ekološke i socijalne aspekte u okviru Jedinice za implementaciju projekta.

6 Žalbeni mehanizam

Ministarstvo kapitalnih investicija donosi žalbeni mehanizam i informiše zainteresovane strane o njemu tako što u područjima pogođenim projektom objavljuje njegovu dostupnost, funkciju, kontakt osobe i procedure za dostavljanje komentara/izražavanje zabrinutosti ili podnošenje žalbi. Smatra se da spoljna komunikacija koja dolazi od zainteresovanih strana uključuje komentare/zabrinutosti i žalbe, i to:

- Komentari/zabrinutosti koje je iznio pojedinac ili grupa mogu, ali ne moraju, proizaći iz specifičnog uticaja ili incidenta koji je povezan sa projektnom aktivnošću. To mogu biti pozitivna ili negativna zapažanja o opštem učinku projekta koja mogu biti izražena u obliku pitanja ili zahtjeva za informacijama;
- Žalba je podnesak koji dostavlja pojedinac ili grupa, a koja se odnosi na određeni uticaj ili incident, za koji se smatra da negativno utiče na interese podnosioca žalbe. Ovo uključuje specifične zabrinutosti u vezi sa otkupom zemljišta i raseljavanja.

6.1 Evidentiranje žalbe

Svaka žalba prema žalbenom mehanizmu može se uputiti usmeno (lično ili telefonom) ili u pisanoj formi popunjavanjem obrasca žalbe (ličnom dostavom, poštom ili elektronskom poštom na adresu/broj navedene u nastavku), bez ikakvih troškova za podnosioca žalbe. Žalbe se takođe mogu podnijeti anonimno ili bez upotrebe obrasca, shodno izboru podnosioca.

Pored obrasca žalbe, biće objavljen i dostupan letak za žalbe ([Aneks 1](#)):

- na internet stranici Ministarstva kapitalnih investicija <https://www.gov.me/mki>
- na internet stranicama i u kancelarijama lokalnih samouprava pogođenih projektom (Bar, Bijelo Polje, Podgorica, j),
- na gradilištima (željezničkim prelazima) prije početka fizičkih intervencija.

Komentari/zabrinutosti će biti prenijeti Ministarstvu kapitalnih investicija na isti način kao i žalbe (v. odjeljak u nastavku). Po prijemu, ulaze u procedure eksterne komunikacije Ministarstva kapitalnih investicija, a povratne informacije se obezbjeđuju u skladu sa proceduralnim zahtjevima. Zabrinutosti će biti identifikovane, problemi će se analizirati na mjesečnom nivou, a izvještaj dostavljati višem nivou u Ministarstvu. Time se šalje upozorenje na zabrinutosti, a reagovanje na „rano upozorenje“ omogućava brzu akciju za rješavanje zabrinutosti i, na taj način, izbjegavanje žalbi u budućnosti.

Žalbeni mehanizam će se sastojati od centralnog žalbenog punkta sa lokalnim prijemnim punktovima za obje pogođene opštine, kojima upravlja Ministarstvo kapitalnih investicija (zajednički naziv: Žalbeni mehanizam). Biće uspostavljen poseban mehanizam za žalbe zaposlenih, koji će biti odvojen od žalbenog mehanizma za javnost.

Žalbeni mehanizam je razvijen sa sljedećim ciljevima:

- Izgraditi i održati povjerenje zainteresovanih strana;
- Spriječiti eskalaciju sporova,
- Spriječiti negativne posljedice neuspjeha u rješavanju žalbi na adekvatan način;
- Pomoći u identifikaciji i upravljanju zabrinutostima zainteresovanih strana, te samim time i podržati efikasno upravljanje rizikom.

Sistem i zahtjevi (uključujući zapošljavanje) za lanac djelovanja u postupanju po žalbama – od zavođenja, razdvajanja i obrade, potvrđivanja i praćenja, do verifikacije i djelovanja, i konačno povratnih informacija – ugrađeni su u ovaj žalbeni mehanizam. U okviru kampanja za šire djelovanje žalbenog mehanizma, Ministarstvo kapitalnih investicija će se postarati da zaposleni budu u potpunosti stručno osposobljeni i da raspolazu relevantnim informacijama i kvalifikacijama za

obavljanje konsultacija telefonom i prijem povratnih informacija. Projekat će koristiti neki od postojećih sistema kojim upravlja Ministarstvo kapitalnih investicija kako bi se osiguralo da se sve informacije u vezi sa projektom distribuiraju, a žalbe i odgovori razdvajaju i prijavljuju.

Žalbenim mehanizmom bi se u početku upravljalo ručno; međutim, predlaže se razvoj IT sistema za upravljanje cjelokupnim žalbenim mehanizmom. Pripremaju se i objavljuju kvartalni izvještaji koji sadrže sažetke žalbi, vrste žalbi, preduzete radnje i napredovanje u pogledu rješavanja spornih pitanja (alat za takve izvještaje predstavljen je u **Error! Reference source not found.**). Nakon što se predlože sva moguća rješenja, a podnosilac žalbe i dalje nije zadovoljan, žalbeni mehanizam ih informiše o njihovim pravima na traženje pravne pomoći.

Sistem podnošenja žalbi će biti funkcionalan čim to bude izvodljivo, kako bi se omogućilo upravljanje i na odgovarajući način odgovaralo na žalbe u različitim fazama. Pored žalbenog mehanizma, dostupni su i pravni lijekovi u skladu sa domaćim propisima (sudovi, inspekcije, upravni organi itd.)

Ministarstvo kapitalnih investicija već ostvaruje dobru saradnju sa lokalnim samoupravama i predstavnicima zajednica, i oni će uložiti zajedničke napore da informišu zainteresovane strane o ulozi i funkciji žalbenog mehanizma, kontakt osobama, kanalima za prijem i procedurama za podnošenje žalbi u područjima pogođenim projektom. Informacije o žalbenom mehanizmu će biti dostupne:

- na internet stranici Ministarstva kapitalnih investicija (<https://www.gov.me/mki/>)
- na internet stranici/društvenim medijima kojima upravlja Opština Bar (<https://bar.me/>)
- na internet stranici/društvenim medijima kojima upravlja Grad Podgorica (<https://podgorica.me/>)
- u kampanjama na društvenim medijima.

Sve vrste žalbi mogu se podnositi poštom, telefonom, elektronskom poštom ili lično na sljedeću adresu:

Ministarstvo kapitalnih investicija
Žalbenom mehanizmu za Projekat olakšavanja trgovine i transporta
grievance@MoCI.gov.me
81100 Podgorica

Detalji o lokalnom pristupu ovom mehanizmu biće objavljeni u okviru kampanje podizanja svijesti o žalbama. Žalbeni postupak će biti besplatan, otvoren i dostupan svima, a komentari i pritužbe će se rješavati na nediskriminatoran i transparentan način.

6.2 Procedura

U nekim slučajevima, kada žalba ima formu pitanja ili zahtjeva za informacijama, Ministarstvo kapitalnih investicija može riješiti žalbu ubrzo po prijemu iste. U ovom slučaju, podnosilac žalbe će biti informisan o načinima za rješavanje problema, a žalba će biti zavedena i zatvorena kada podnosilac žalbe bude zadovoljan ponuđenim informacijama.

Kada su žalbe složenije i zahtijevaju određene istražne radnje, postupa se po sljedećoj proceduri:

1. korak: prijem i potvrđivanje prijema žalbe

- Po prijemu žalbe, ista se zavodi u registru.
- Ministarstvo kapitalnih investicija potvrđuje prijem žalbe u roku od 5 radnih dana od prijema.
- U dopisu o potvrdi prijema navodi se osoba za kontakt i opis narednih koraka, uključujući vremenski okvir.

2. korak: procjena, delegiranje lica za postupanje po žalbi i sprovođenje istrage

- Ministarstvo kapitalnih investicija vrši procjenu žalbe kako bi utvrdio kako njome upravljati i, u većini slučajeva, imenuje lice sa znatnim iskustvom za postupanje po toj predmetnoj žalbi. Lice koje postupa po žalbi će u svom radu nastojati da razumije, istraži, riješi i podnosioca

žalbe upozna sa daljim koracima. Ovaj postupak može uključivati traženje informacija od različitih službi unutar Ministarstva kapitalnih investicija, opština pogođenih projektom ili od izvođača radova i nadzora.

- Ministarstvo kapitalnih investicija će sarađivati sa podnosiocem žalbe kako bi razumio uzrok problema i biće u kontaktu sa podnosiocem žalbe za vrijeme istrage.

3. korak: konsultacija i implementacija rješenja

- Kada se žalba istraži u konsultaciji sa podnosiocem žalbe, Ministarstvo kapitalnih investicija će sa podnosiocem žalbe razgovarati o rezultatima i predloženom rješenju, uključujući vremenski okvir za sprovođenje.
- Ministarstvo kapitalnih investicija će sprovesti rješenje direktno ili preko trećeg lica, što se radi u konsultaciji sa podnosiocem žalbe.
- Ministarstvo kapitalnih investicija će redovno pregledati žalbe kako bi osiguralo napredovanje u rješavanju. Ako se ne postigne napredak, Ministarstvo kapitalnih investicija može odlučiti da žalbu iznese rukovodstvu Ministarstva kapitalnih investicija. U takvim slučajevima, podnosilac žalbe se obavještava o napredovanju postupka.

4. korak: zatvaranje i praćenje

- Nakon što je žalba u potpunosti istraжена, rješenje sprovedeno i ispraćeno, i smatra se da ne postoji potreba za preduzimanjem daljih mjera za rješavanje problema, Ministarstvo kapitalnih investicija zatvara žalbu.
- U slučaju anonimne žalbe, konačna odluka se objavljuje na internet stranici Ministarstva kapitalnih investicija.
- Ministarstvo kapitalnih investicija će od podnosioca žalbe tražiti da potpiše izjavu kojom se potvrđuje rješenje. Potpisivanje izjave ne spriječava podnosioca žalbe da ponovo pokrene pitanje, ili da traži druge načine za dobijanje pomoći ako rješenje ne rezultira trajnim uklanjanjem problema, ili se problem ponovi.
- Ako se podnosilac žalbe ne slaže sa ponuđenim rješenjem, Ministarstvo kapitalnih investicija zatvara žalbu, ali podnosilac žalbe ima pravo da uloži žalbu na rješenje o zatvaranju žalbe (v. korak 5) ili da zatraži drugi oblik pomoći.
- Ministarstvo kapitalnih investicija može ponovo da otvori žalbu ako podnosilac iste dostavi nove informacije.
- Ministarstvo kapitalnih investicija može kontaktirati podnosioca žalbe nakon zatvaranja kako bi se uvjerilo da nijesu nastali drugi problemi.

5. korak: žalba (opciono, ako podnosilac nije zadovoljan)

- Ministarstvo kapitalnih investicija će uspostaviti dodatni mehanizam za pripadnike zajednice kojim se mogu žaliti na rješenje o zatvaranju žalbe kada nijesu zadovoljni ishodom istrage i/ili predloženim rješenjem.
- Drugostepena komisija, koja se sastoji od trećih lica kojima je učešće u radu žalbene komisije povjereno, uključujući tehničke stručnjake koji su upoznati sa problemom, ili više upravljačke strukture Ministarstva kapitalnih investicija. Ova lica nemaju unaprijed detaljne podatke o žalbi, niti su u saradničkom odnosu sa podnosiocem žalbe.
- U nekim slučajevima, komisija može odlučiti da u svoj rad uključi jednu ili više uglednih i nezavisnih trećih strana.
- Komisija može da odlučiti da odbije žalbu ako smatra da ista nije podnesena u dobroj vjeri.
- Izbor medijatora ili pojedinaca koji čine komisiju sprovodi se u konsultaciji sa podnosiocem žalbe i drugim ključnim zainteresovanim stranama kako bi se osiguralo povjerenje u proces.

U svakom trenutku može se zatražiti pomoć od sudskih i upravnih organa bez uticaja na gore navedeni postupak.

6.3 Monitoring i izvještavanje o žalbama

Centralni žalbeni punkt će biti nadležan za sljedeće:

- Prikupljanje podataka od lokalnih prijemnih šaltera, koji služe kao lokalni prijemni punktovi, o broju, suštini i statusu žalbi, i unos ovih podataka u jedinstvenu regionalnu bazu podataka;

- Vođenje evidencije o žalbama primljenim na regionalnom i lokalnom nivou;
- Praćenje otvorenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje;
- Objavljivanje tromjesečnih izvještaja o žalbenim mehanizmima;
- Sumiranje i analiza kvalitativnih podataka dobijenih od lokalnih punktova o broju, suštini i statusu žalbi, i unošenje ovih podataka u jedinstvenu bazu podataka projekta;
- Praćenje otvorenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje.

Izvještaji iz socijalnog monitoringa se Svjetskoj banci podnose preko Ministarstva kapitalnih investicija, i oni sadrže odjeljak o žalbenom mehanizmu sa ažuriranim informacijama o:

- statusu implementacije žalbenog mehanizma (procedure, obuka, kampanje podizanja javne svijesti, budžetiranje itd.);
- kvantitativnim podacima o broju primljenih žalbi (prijave, sugestije, žalbe, zahtjevi, pozitivne povratne informacije) i o broju riješenih žalbi;
- kvalitativnim podacima o vrsti žalbi i odgovora, pitanjima i pritužbama koje su ostale neriješene;
- stepenu zadovoljstva preduzetim mjerama (odgovorom);
- svim preduzetim korektivnim mjerama.

6.4 Služba Svjetske banke za postupanje po žalbama

Zajednice i pojedinci koji smatraju da projekat koji podržava Svjetska banka negativno utiče na njih mogu podnositi žalbe postojećim žalbenim mehanizmima na nivou projekta, ili Službi za postužanje po žalbama Svjetske banke. Ova služba osigurava neodložno postupanje po primljenim žalbama kako bi se riješili problemi u vezi sa projektom. Zajednice i pojedinci pogođeni projektom mogu podnijeti svoju žalbu nezavisnom inspekcijskom panelu Svjetske banke, koji utvrđuje da li je šteta nastala ili bi mogla da nastane kao rezultat nepoštovanja politike i procedura Svjetske banke. Žalbe se mogu podnositi u bilo kom trenutku nakon što su zabrinutosti stavljene na znanje direktno Svjetskoj banci, a rukovodstvu banke je data prilika da odgovori. Više informacija o načinu podnošenja žalbe Službi Svjetske banke za postupanje po žalbama može se naći na: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

7 Monitoring i evaluacija

7.1 Institucionalni monitoring

Jedinica za implementaciju projekta će voditi bazu podataka o raseljavanju i eksproprijaciji sa najmanje informacijama o: površini potrebnog zemljišta, završenom otkupu zemljišta, popisu lica i nepokretnosti pogođenih projektom, popisu slučajeva eksproprijacije razvrstanih po različitim fazama procesa (podnošenje predloga, rješenje o eksproprijaciji, procjena vrijednosti, ponuđena naknada, sporazum o poravnanju, isplata naknade, isplata pomoći za preseljenje, sudski procesi itd.). Predloženi obrazac za praćenje dat je u Aneksu 3.

Pored gore navedenih aktivnosti, tabela u nastavku sadrži listu institucionalnih odgovornosti tokom procesa otkupa zemljišta i raseljavanja:

Tabela 2 – Institucionalne nadležnosti

Zadatak:	Nadležnost:
Objavljivanje i organizovanje javnih konsultacija o Okviru za raseljavanje	MKI (JIP)
Informisanje svih lica pogođenih projektom o proceduri na početku i u svim fazama procesa eksproprijacije	JIP i LSG
Komunikacija i konsultacije sa licima pogođenim projektom	JIP i LSG
Aktivnosti prije početka radova	JIP i LSG
Pružanje podrške u procesu raseljavanja	MKI kao korisnik eksproprijacije
Plaćanje naknade	MKI kao korisnik eksproprijacije
Upravljanje žalbama	MKI (JIP)
Monitoring i izvještavanje o eksproprijaciji i raseljavanju	MKI (JIP) / E&S
Monitoring i izvještavanje nakon početka radova	Izvođač

7.2 Monitoring procesa raseljavanja

Monitoring će se realizovati kroz sljedeće tri komponente.

- **Monitoring inputa (praćenje napredovanja)** – mjerenje da li su aktivnosti (dobra i usluge) izvršene prema specifikaciji iz akcionog plana za raseljavanje. Jedinica za implementaciju projekta redovno vrši ovaj monitoring interno, uglavnom na sedmičnom i mjesečnom nivou.

- **Monitoring rezultata (praćenje učinka)** – mjerenje rezultata realizovanih inputa, kao što je broj raseljenih lica/domaćinstava, preuzetih zamjenskih zemljišnih parcela ili nepokretnosti, obuka o obnovi nivoa egzistencije, i slično. Jedinica za implementaciju projekta redovno vrši ovaj monitoring interno, uglavnom na sedmičnom i mjesečnom nivou.
- **Evaluacija ishoda (evaluacija uticaja)** –mjerenje da li rezultati realizovanih inputa i ostvarenje rezultata doprinose uspješnom postizanju ciljeva utvrđenih u akcionom planu za raseljavanje.

Indikatori inputa	Mjerene vrijednosti	Učestalost mjerenja
Ukupni troškovi otkupa zemljišta (uključujući i specifikaciju troškova)	▪ Novčana naknada ▪ Troškovi pružanja podrške, prema vrsti pomoći ▪ Troškovi konsultacija i uključivanja ▪ Troškovi procjenitelja i geometara ▪ Troškovi pravnih taksi	Mjesečno
Ukupan broj vlasnika i ukupan broj formalnih i neformalnih korisnika pogođenih zemljišnih parcela	Polazni podaci dobijeni iz popisa	Mjesečno
Broj formalnih i neformalnih domaćinstava koja moraju biti fizički raseljena. Broj formalnih i neformalnih preduzeća koja moraju biti preseljena	Polazni podaci dobijeni iz popisa	Mjesečno
Indikatori rezultata	Mjerene vrijednosti	
Broj (i procenat) zemljišnih parcela/kuća/preduzeća za koje su potpisani ugovori o naknadi. Broj (i procenat) vlasnika/korisnika koji su potpisali ugovore o naknadi	Procenat treba izračunati iz ukupnog broja pogođenih zemljišnih parcela/kuća/preduzeća, kako je utvrđeno popisom/istraživanjem	Mjesečno
Broj (i procenat) zemljišnih parcela /kuća/preduzeća za koje su odbijeni ugovori o naknadi/još uvijek su na čekanju. Broj (i procenat) vlasnika/korisnika koji su odbili da potpišu ugovore o naknadi/ još uvijek razmatraju	Procenat treba izračunati iz ukupnog broja pogođenih zemljišnih parcela/kuća/preduzeća, kako je utvrđeno popisom/istraživanjem	Mjesečno
Broj (i procenat) zemljišnih parcela /kuća/preduzeća za koje su odbijeni ugovori o naknadi/još uvijek su na čekanju. Broj (i procenat) vlasnika/korisnika koji su odbili da potpišu ugovore o naknadi/ još uvijek razmatraju	Procenat treba izračunati iz ukupnog broja pogođenih zemljišnih parcela/kuća/preduzeća, kako je utvrđeno popisom/istraživanjem	Mjesečno
Broj (i procenat) domaćinstava koja su fizički raseljena (preseljena na drugu lokaciju). Broj (i procenat) preduzeća	Procenat treba izračunati iz ukupnog broja pogođenih zemljišnih parcela/kuća/preduzeća,	Mjesečno

koja su preseljena	kako je utvrđeno popisom/istraživanjem	
Broj lica/domaćinstava kojima je tim za implementaciju pomogao, prema vrsti dodijeljene pomoći i kategoriji (vlasnici/korisnici)	▪ Pomoć prilikom selidbe ili plaćanje troškova selidbe ▪ Pristup zaposlenju ▪ Ostale pomoći (i vrste)	Mjesečno

Indikatori ishoda	Mjerene vrijednosti	Učestalost mjerenja
Broj novopristiglih, otvorenih i zatvorenih žalbi; svih kretanja; prosječno vrijeme za obradu žalbi	Mjerenje vremenskog intervala između zavođenja i zatvaranja žalbe. Tim za implementaciju treba da razmatra žalbe kako bi se upozorilo na značajne probleme u implementaciji.	Mjesečno
Prosječno vrijeme plaćanja naknade	Prosječno vrijeme između prihvatanja ponude/potpisivanja ugovora i isplate naknade. Tim za implementaciju treba redovno da prati i ove vrijednosti kako bi utvrdio da li postoje kašnjenja koja bi mogla da dovedu lica pogođena projektom u težak položaj.	Kvartalno
Kako je upotrijebljena/uložena primljena naknada?	Anketiranje lica pogođenih projektom kako bi se utvrdilo za šta su upotrijebili naknadu: • zamjensko zemljište • zamjenski smještaj • zamjenski poslovne objekte • drugi objekti ili ulaganja (i vrste)	Godišnje
Povraćaj prihoda/obnova egzistencije	• Da li su oni koji su koristili zemlju kao izvor sredstava za život/prihoda uspjeli da ponovo uspostave ovaj izvor i nivo egzistencije/prihoda? • Specifična procjena situacije bilo kog korisnika zemljišta, naročito neformalnog.	Godišnje

8 Institucionalno uređenje

8.1 Institucije nadležne za implementaciju projekta

Ministarstvo kapitalnih investicija će upravljati projektom preko Jedinice za implementaciju projekta (JIP), uz tehničku podršku Ministarstva finansija u oblasti carine i aktivnosti na graničnim prelazima. Jedinica za implementaciju projekta će imati primarnu odgovornost za realizaciju projekta, uz obezbjeđivanje postizanja razvojnih ciljeva projekta. Očekuje se da će Jedinica za implementaciju projekta biti osnovana u roku od 30 dana nakon potpisivanja Ugovora o zajmu, i da će imati odgovarajuće kadrovske kapacitete upravljačkog i tehničkog profila. Jedinica za implementaciju projekta će imati jednog stručnjaka za životnu sredinu i jednog za socijalna pitanja, koji će pratiti poštovanje ekoloških i socijalnih zahtjeva Svjetske banke i instrumentima usvojenim za projekat, odnosno Plan uključivanja zainteresovanih strana, Postupaka za upravljanje radom, Okvira za raseljavanje i Okvira za upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima.

10. Budžet i finansiranje raseljavanja

Troškove otkupa zemljišta snosi korisnik eksproprijacije, odnosno MKI i ovi troškovi se planiraju u okviru budžeta za naredne fiskalne godine u kojima bi otkup zemljišta trebalo da počne. Troškovi implementacije ovog okvira za raseljavanje uključuju kategorije: (a) administrativnih troškova, uključujući troškove u vezi sa eksproprijacijom (ako bude potrebno) i (b) naknadu za otkup zemljišta i gubitak imovine, uključujući prelazne i sve druge naknade po potrebi.

S obzirom na ranu fazu projekta i nepoznate razmjere, vrstu i opseg njegovog uticaja, u ovoj fazi nije moguće izvršiti procjenu troškova. Međutim, pošto se uticaji od otkupa zemljišta ili ne očekuju uopšte, ili se očekuju veoma mali uticaji, troškovi neće biti znatni, niti nametati rizike prilikom planiranja ili implementacije bilo kog aspekta ovog okvira za raseljavanje.

Ovaj okvir za raseljavanje, kako je definisano u Ugovoru o zajmu, dopunjuje nacionalne zakonske propise koji upućuju na prinudni otkup zemljišta i raseljavanje, i kada bude ratifikovan, služiće kao pravni osnov za prevazilaženje odstupanja u odnosu na standarde ESS5.

Aneks 1 – Primjer obrasca žalbe

OBRAZAC ŽALBE –	
PODACI O PODNOSIOCU ŽALBE	
Djelovodni broj	
Ime podnosioca Napomena: Ukoliko želite, možete ostati anonimni ili zahtijevati da se Vaš identitet ne otkriva trećim licima bez vaše saglasnosti	Ime _____ Prezime _____ ☐ Želim da podnesem žalbu anonimno ☐ Zahtijevam da se moj identitet ne otkriva bez moje saglasnosti
Podaci za kontakt: Označite način na koji želite da Vas kontaktiramo (adresa, telefon, elektronska pošta)	☐ Poštom: Molimo da upišete poštansku adresu: _____ ☐ Telefonom: _____ ☐ Elektronskom poštom _____ ☐ Ne želim da me kontaktirate, informisaću se o rješenju po žalbi preko internet stranice MKI
Poželjni jezik komunikacije	☐ crnogorski ☐ drugi (molimo da navedete) _____
Opis incidenta ili žalbe:	Šta se desilo? Gdje se desilo? Kome se desilo? Kakav je rezultat problema?
Datum incidenta / povoda za žalbu	☐ Jednokratni incident/žalba (datum _____) ☐ Desilo se više nego jednom (koliko puta? _____) ☐ U toku (trenutno proživljavam problem)
Šta biste željeli da vidite kao rješenje problema?	
Potpis: _____ (nije obavezan u slučaju anonimne prijave) Datum: _____	
Molimo da ovaj obrazac dostavite: Ministarstvu kapitalnih investicija Centralnom žalbenom punktu Adresa: IV proleterske 19, 81100 Podgorica	

Aneks 2 – Obrazac socijalne analize

SOCIAL SCREENING FORM FOR SUB PROJECTS/ACTIVITIES			
Ovaj izvještaj iz analize sadrži obrazac za analizu, dokaze o vlasništvu i fotografije iz ankete na terenu.			
Komponenta iz PAD:			
Naziv aktivnosti:			
Vrsta aktivnosti i paket nabavki kako je utvrđeno u planu nabavki:			
Lokacija aktivnosti:			
Agencija za implementaciju projekta:			
Kraći opis polaznih stanja, okruženja, osjetljivih receptora:			
Indikatori analize u vezi sa otkupom zemljišta, objekata i pristupom resursima			
		DA	NE
1	Da li će za implementaciju aktivnost biti potreban otkup (privatnog) zemljišta (privremeno ili trajno)?		
2	Da li je zemljište kupljeno u očekivanju projekta?		
3	Da li će za implementaciju aktivnosti biti potrebno zemljište koje je trenutno naseljeno ili se redovno koristi u proizvodne svrhe (npr. baštovanstvo, ratarstvo i stočarstvo, pašnjaci, ribnjaci, šume)?		
4	Da li je predviđeno fizičko raseljavanje pojedinaca, porodica ili preduzeća?		
5	Da li će aktivnost rezultirati privremenim ili trajnim gubicima usjeva, voćnjaka ili stambene infrastrukture?		
6	Da li će aktivnost rezultirati ograničenjem pristupa licima u zakonski utvrđene parkove i zaštićena područja?		
7	Da li će aktivnost rezultirati gubitkom sredstava za izdržavanje?		
8	Da li će aktivnost negativno uticati na ugrožene pojedince ili grupe?		
9	Da li će aktivnost negativno uticati na neformalne ulične prodavnice, prodavce ili putujuće komercijalne djelatnike?		
10	Da li će aktivnost negativno uticati na formalna ili neformalna preduzeća (navesti koja)?		
11	Da li će aktivnost uticati na interno raseljena lica ili izbjeglice?		
12	Da li će aktivnost nametnuti ograničenje pristupa zemljištu ili korišćenju drugih resursa, uključujući komunalnu infrastrukturu i prirodne resurse, kao što su morski i vodni resursi, drvni i drugi šumski proizvodi, slatka voda, ljekovito bilje, lovna područja, pašnjaci i područja pod usjevima?		

Ako je bilo koja od kućica označena sa DA, primjenjuje se ESS5 i pokreće se primjena odredbi Okvira za raseljavanje za projekat. Od Jedinice za implementaciju projekta se zahtijeva da poštuje odredbe Okvira za raseljavanje radi određivanja instrumenta za konkretno područje, koji će biti pripremljen u skladu sa Poglavljem 5.4 Okvira za raseljavanje.

POTVRDA

Ovim potvrđujemo da smo detaljno ispitali sve potencijalne štetne uticaje ovog potprojekta. Koliko nam je poznato, potprojekat ne izbjegava/izbjegava svi negativni socijalni uticaji.

Za JIP

Stručnjak za ekološka i socijalna pitanja

Aneks 3 – Obrazac evidencije

Projekat olakšavanja trgovine i transporta kojeg podržava Svjetska banka, 2. faza

-opšte informacije-

Br.	Lokacija	Potreban otkup zemljišta	Završen otkup zemljišta	Broj vlasnika zemljišta (slučajevi)	Broj vlasnika zemljišta koji su dobili naknadu	Broj vlasnika zemljišta u sudskom postupku (slučajevi)	Broj vlasnika zemljišta kojima tek treba ponuditi naknadu	Broj vlasnika zemljišta koji nijesu primili naknadu	Broj fizički raseljenih domaćinstava	Trajanje eksproprijacije na osnovu uzorka
		(u ha)	(u ha)							
1	<i>Dodati poslije izbora</i>	0.00	0.00	0	0	0	0	0	0	0
UKUPNO		0.00								